

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять для студентів
спеціальності 081 – Право
денної форми навчання

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного
права
Протокол №7
від 14. 02. 2018 р.

Чернігів ЧНТУ 2018

Проблеми теорії держави і права. Методичні вказівки до семінарських занять для студентів спеціальності 081 – Право денної форми навчання./ Укл.: Марущак Н.В., Марущак О.А. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ. – 2018. – 87 с.

Укладачі: МАРУЩАК НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
МАРУЩАК ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ, кандидат юридичних наук, викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Відповідальний за випуск: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: ПУЗИРНИЙ ВЯЧЕСЛАВ ФЕОДОСІЙОВИЧ, професор кафедри трудового права, адміністративного права та процесу, доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
I. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «Проблеми теорії держави і права»	8
1.1. Тематичний план навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права»	8
1.2. Структура навчальної дисципліни	15
1.3. Система поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права»	17
II. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	19
Тема 1 Загальна характеристика теорії держави і права як фундаментальної юридичної науки	19
Тема 2 Теоретичні і практичні проблеми розбудови соціально-правової держави	23
Тема 3 Загальнотеоретичні засади сучасного державознавства	32
Тема 4 Форма держави: теоретико-методологічні проблеми пізнання	38
Тема 5 Право в системі соціальних регуляторів: проблеми співвідношення та взаємодії	44
Тема 6 Актуальні проблеми правотворчості, правозастосовчої діяльності, тлумачення норм права	56
Тема 7 Проблеми юридичної відповідальності, законності і правопорядку	67
Тема 8 Сучасні проблеми формування правосвідомості і правової культури	76
III. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ	82
IV. ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА	85

ПЕРЕДМОВА

Навчальна дисципліна «Проблеми теорії держави і права» є продовженням і поглибленням курсу загальної теорії держави і права. Курс розрахований на студентів старших курсів, які вивчили історико-теоретичні, галузеві, інші юридичні дисципліни.

Звернення до даної навчальної дисципліни на завершальному етапі отримання юридичної освіти обумовлено низкою факторів.

По-перше, демократизація суспільно-політичного і державного життя зумовила необхідність переосмислення і переоцінки сформованих за останні десятиліття в нашій країні державно-правових поглядів, політико-правових та духовних цінностей. Це пов'язано не тільки з бажанням вчених відійти від яскраво вираженої ідеологічного забарвлення державно-правових категорій, а й з впливом закономірного процесу безперервного розвитку та вдосконалення юридичної науки, отриманням і накопиченням нових знань про державно-правову дійсність, що є відображенням процесів, що реально відбуваються в житті суспільства, держави і права.

По-друге, необхідність вивчення курсу «Проблеми теорії держави і права» обумовлено складністю, багатоаспектністю державно-правових явищ і категорій, що тягне їх неоднозначні, а часом і суперечливі трактування. У зв'язку з цим потрібно розглянути різні підходи, погляди на основні державно-правові терміни і категорії для більш глибокого осмислення і розуміння.

По-третє, вдосконалення законодавства, підвищення ефективності практичної юридичної діяльності неможливо без розвитку правової науки. Курс «Проблеми теорії держави і права» дозволив подолати розрив між наукою і вузівською освітою, зміцнити наукові основи навчально-освітнього процесу.

По-четверте, дана навчальна дисципліна дозволить студентам підготуватися до майбутніх державних іспитів, шляхом об'єднання базових теоретичних та галузевих знань і проблематику вивчених питань.

В рамках дисципліни «Проблеми теорії держави і права» особлива увага приділяється таким питанням, як методологія соціально-гуманітарних, в т.ч. юридичних наук, державорозуміння та праворозуміння, держава і державність, демократична, соціальна і правова держава, взаємозв'язок права і держави, держава і право в умовах глобалізації та ін.

Розгляд проблемних теоретико-правових питань неможливий без використання фактичного матеріалу, що ілюструє реальне суспільно-політичне, економічне, правове життя України і зарубіжних країн, світової спільноти в цілому. Будь-яка теорія базується на практичних матеріалах і ставить собі за мету втілення у практичне життя.

Вивчення проблем теорії держави і права також вимагає проведення відповідного аналізу проблематики законодавства, підзаконних актів, документів юридичної практики, міжнародних документів.

Мета курсу - поєднати знання, отримані в процесі вивчення всього комплексу юридичних і гуманітарних наук, сформувані комплексний правовий та соціально-політичний світогляд і мислення, сприяти розвитку високої

правової і політичної культури фахівців-юристів, здатних і готових творчо вирішувати різні професійні завдання.

В межах даного курсу загальні положення теорії держави і права розглядаються з урахуванням мінливих економічних, соціальних, політичних умов життя суспільства, а також сучасних глобальних цивілізаційних проблем.

Завданнями курсу є:

- вивчення дискусійних проблем загальної теорії держави і права, а також причин їх існування;
- пізнання гуманітарних основ сучасної юридичної теорії і практики, засвоєння взаємозв'язку загальної теорії держави і права та галузевих юридичних наук;
- вивчення проблем теорії і практики законотворення, функціонування механізму правового регулювання;
- закріплення у студентів навичок теоретико-правового аналізу дискусійних проблем галузевих юридичних наук, а також проблем, що виникають в юридичній практиці;
- усвідомлення ролі юристів як суб'єктів професійної правосвідомості у формуванні правової культури громадянського суспільства і публічної влади.

Навчальна дисципліна «Проблеми теорії держави і права» сприяє теоретичному осмисленню і узагальненню отриманих студентом знань галузевих та інших юридичних наук, а також завершує формування теоретичного фундаменту юридичного мислення, що гарантує збереження професійної компетенції при змінах в законодавстві та юридичній практиці.

Вимоги до рівня засвоєння дисципліни: в результаті вивчення дисципліни студент повинен:

- знати дискусійні проблеми загальної теорії держави і права;
- мати навички порівняльно-правового аналізу основних категорій загальної теорії держави і права;
- мати навички порівняльного аналізу правових концепцій;
- мати навички теоретико-правового аналізу дискусійних проблем галузевих юридичних наук;
- мати навички теоретико-правового аналізу проблем, що виникають в юридичній практиці;
- мати навички теоретико-правового аналізу сучасних проблем правотворчості і правозастосування.

Відповідно до навчального плану студенти, які навчаються на очному відділенні за спеціальністю «Право», протягом навчального семестру відвідують лекційні заняття, беруть участь в семінарських заняттях, займаються самостійною підготовкою по предмету, яка повинна сприяти більш повному засвоєнню теоретичних знань, вироблення навичок аналітичної роботи з навчальною та науковою літературою, а також формуванню правового мислення.

При вивченні тем (питань) навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права» необхідно дотримуватися принципу системності отримання знань, в тому числі бачити і розуміти зв'язки (родовидові, функціональні та ін.) між досліджуваними явищами і категоріями, що їх відображають.

Аналізуючи визначення (дефініції) одних і тих же правових категорій, що зустрічаються в навчальній і науковій літературі, понять і відносин, бажано прагнути до уніфікації цих дефініцій на основі виявлення загальних характеристик, рис, властивостей, виділяючи найбільш кращі з них, ті, що найточніше і найбільш повно розкривають правові явища.

Семінарське заняття - одна з важливих форм контролю за самостійною роботою студентів над учбовим матеріалом, якістю його засвоєння. Мета цих занять – допомогти студентам у засвоєнні найбільш складних та важких питань теорії, у набутті ними необхідних навичок для самостійного вивчення рекомендованої літератури.

На семінарські заняття винесені найбільш суттєві питання курсу «Проблеми теорії держави і права». Їх знання не лише підвищує правову культуру студентів, але й сприяє їх вмінню розбиратися у правових теоріях, самостійно мислити, правильно застосовувати на практиці норми права.

Пристаючи до підготовки до семінарського заняття, студентам слід уважно ознайомитися з планом, питаннями, винесеними на обговорення, докладно вивчити відповідний лекційний матеріал, пропонувану навчальну та наукову літературу, необхідні (міжнародні та національні) нормативно-правові акти. Не можна обмежуватися тільки базовою літературою. Особливу увагу варто приділити аналізу першоджерел, рекомендованих для висвітлення питань теми. При відповіді на поставлені питання студенти повинні продемонструвати не тільки отримані знання, а й показати і переконливо аргументувати власну позицію щодо проблемних, дискусійних питань.

На семінарських заняттях студенти повинні проявляти активність, висловлюватися чітко, юридично грамотно, лаконічно. Учасники семінару зобов'язані уважно слухати виступи, у разі необхідності ставити запитання, звертати увагу на помилки, розвивати далі суть проблеми. У кінці семінарського заняття, а якщо необхідно, то після закінчення розгляду окремого питання теми семінару, викладач підводить підсумки обговорення по даній проблемі і дає оцінку виступам студентів.

Результати участі кожного студента у семінарських заняттях і його самостійна робота, засвоєння учбового матеріалу оцінюються викладачем. Викладач оцінює якість не лише усної відповіді, доповнення, коментарі, але й якість виконання тестових завдань, вміння швидко дати відповідь на контрольні запитання та запитання, запропоновані для самостійного опрацювання.

Для визначення рівня засвоєння студентами навчального матеріалу використовуються такі методи оцінювання:

- поточне тестування після вивчення кожної теми;
- оцінка за самостійну роботу;
- оцінка за ведення словника термінів;

- оцінка за індивідуальну роботу;
- оцінка за усні відповіді;
- оцінки за ПМК.

I. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Проблеми теорії держави і права»

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права»

Тема 1. Загальна характеристика теорії держави і права як фундаментальної юридичної науки

Теорія держави і права як система знань про основні та загальні закономірності держави і права, її мета та завдання. Характеристика предмета теорії держави і права. Проблеми зв'язку теорії держави і права з суспільною практикою. Актуальні проблеми визначення сутності та місця загальної теорії держави і права в системі наук взагалі та соціальних зокрема. Методологія теорії держави і права та її роль у пізнанні державно-правових явищ. Предмет, завдання і методологія навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права». Значення теорії держави і права в сучасних умовах розвитку суспільства. Основні проблеми наукового дослідження державно-правової дійсності на сучасному етапі. Роль навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права» в системі підготовки магістрів.

Тема 2. Теоретичні і практичні проблеми розбудови соціально-правової держави

Суспільство, його поняття і структура. Співвідношення суспільства і держави. Причини й умови виникнення держави і права. Основні теорії походження держави і права, їх переваги і недоліки: теологічна теорія, договірна, патріархальна, патримоніальна, теорія завоювання (насильства), марксистська, органічна, космічна та інші. Історико-культурні особливості становлення державності. Роль знань про походження держави і права для розуміння їх природи та суті. Держава і суспільство. Загальна характеристика політичної системи суспільства: сучасний погляд. Держава в політичній системі суспільства: роль та пріоритети. Держава та інші елементи політичної системи суспільства: взаємозв'язок, проблеми, шляхи вирішення. Об'єктивні і суб'єктивні причини різноманіття існуючих концепцій держави. Концепція правової держави: виникнення та розвиток. Поняття і ознаки правової держави. Основні принципи і характеристики правової держави. Еволюція вчення про правову державу. Верховенство права. Взаємозв'язок правової держави і громадянського суспільства. Теорія правової держави і теорія соціальної держави та їх органічне поєднання на сучасному етапі розвитку цивілізації. Поняття соціальної держави, її співвідношення з правовою державою. Соціально-правова держава, її сутність, призначення та співвідношення з громадянським суспільством. Теоретичні і практичні проблеми формування соціально-правової держави. Шляхи формування соціальної, правової держави в Україні.

Тема 3. Держава, право і громадянське суспільство: взаємини, протиріччя та шляхи їх подолання

Правовий статус особи: його поняття, структура і класифікація. Поняття і еволюція прав людини. Гарантії прав і свобод особи та їх

класифікація. Поняття реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи, їх форми і види. Проблеми забезпечення прав людини. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина: теорія і практика. Поняття забезпечення прав і свобод особи. Загальносоціальні умови забезпечення прав і свобод особи як сукупність соціально-економічних, політичних, культурних та інших чинників їх практичної реалізації. Співвідношення правового і фактичного статусу особи в суспільстві, шляхи подолання невідповідності.

Поняття і характерні ознаки громадянського суспільства. Формування концепції громадянського суспільства. Ідеї та принципи громадянського суспільства. Складові елементи громадянського суспільства. Взаємини державних інституцій та громадянського суспільства. Умови, які сприяють та які стримують розвиток громадянського суспільства. Співвідношення держави і громадянського суспільства: їх дуалізм. Становлення громадянського суспільства в Україні: проблеми і шляхи їх вирішення. Поняття, суть, структура і визначення політичної системи. Держава та політичні партії в політичній системі громадянського суспільства. Соціальна цінність і призначення політичної системи. Місце і роль політичних партій, рухів і громадянських організацій у політичній системі. Політичні партії: правове регулювання статусу та діяльності. Місце і роль Церкви і релігійних конфесій у політичній системі. Нормативно-правові основи функціонування політичної системи держави і суспільства.

Демократія як форма реалізації народовладдя. Поняття і соціальна цінність демократії. Суть і основне призначення демократії. Форми і види демократії: безпосередні і представницькі форми демократії. Демократія як міра свободи і відповідальності. Функції демократії. Демократичні форми і методи управління державою і суспільством. Демократія і самоврядування. Основні тенденції розвитку демократії в Україні та інших країнах.

Тема 4. Глобалізація як фактор розвитку сучасної цивілізації (теоретико-правовий аспект)

Загальнотеоретична характеристика глобалізації як сучасного цивілізаційного явища. Вплив глобалізації на національні інститути держави. Вплив глобалізації на національні інститути права. Світові держава і право: міфи та реалії.

Тема 5. Загальнотеоретичні засади сучасного державознавства

Основні підходи до розуміння сутності держави, плюралізм в розумінні і визначенні держави. Поняття сутності держави як соціально-політичного явища. Основні підходи до визначення поняття держави. Основні ознаки держави як соціально-політичного явища: територія, громадянство, публічна влада, апарат управління та примусу, державний суверенітет, система права і законодавства держави, система податків, державні атрибути та інші додаткові ознаки держави. Типологія держав: теоретичні основи і значення. Формаційний і цивілізаційний підходи до типології держави. Перехідні типи держав. Співвідношення класового і загальнолюдського в сутності держави. Еволюція сутності і соціального призначення держави. Діалектика співвідношення формаційного і цивілізаційного підходів у типології

держави. Функції держави: визначення, сутність, ознаки. Функціонування держави та проблеми його вдосконалення. Класифікація функцій держави та їх характеристика. Функції сучасної української держави: стан та тенденції розвитку.

Тема 6. Механізм держави та його функціонування у сучасних умовах

Поняття, структура та загальна характеристика механізму держави у сучасних умовах. Поняття державного апарату. Принципи організації і діяльності державного апарату. Принцип поділу влади. Співвідношення понять «механізм держави» та «державний апарат». Державні органи: поняття, ознаки, класифікація. Актуальні аспекти загальної характеристики законодавчої, виконавчої, судової влади. Глава держави. Правоохоронні та «силові» органи держави. Органи держави та органи самоврядування. Державна служба. Поняття та сутність бюрократії. Проблеми удосконалення організації і діяльності механізму української держави. Роль механізму в здійсненні функцій та завдань держави.

Тема 7. Форма держави: теоретико-методологічні проблеми пізнання

Поняття форми держави. Співвідношення форми держави і її сутності. Різноманітність форм сучасних держав та її причини. Сучасні проблеми дослідження форми держави. Форма правління: поняття, види, ознаки. Закономірності еволюції сучасних форм правління. Сучасні монархії та республіки. Форма державного правління України та її розвиток у сучасних умовах. Державний (територіальний) устрій: поняття, види, ознаки. Унітарні держави та їх види. Поняття і види автономії. Федерації та їх види. Конфедерація, імперія, співдружність. Сучасний стан і перспективи розвитку державного устрою України. Поняття та суть державно-правового режиму. Демократичний і антидемократичний державно-правові режими, їх види та особливості. Фактори, які впливають на політичний режим. Сучасний стан і перспективи розвитку державно-правового режиму в Україні.

Тема 8. Право в системі соціальних регуляторів: проблеми співвідношення та взаємодії

Загальна характеристика соціального регулювання. Право та мораль: спільні риси, відмінності, взаємодія, протиріччя. Правові та корпоративні норми: спільне та відмінне. Правові та релігійні норми: аспекти взаємодії. Правові та політичні норми: проблеми пріоритетності.

Причини, умови та закономірності виникнення права. Методологічні основи визначення сутності права. Розуміння сутності права у світовій і вітчизняній юриспруденції. Право і праворозуміння: методологічні підходи.

Основні причини і умови виникнення різноманітних підходів до розуміння права і його суті. Основні теорії (концепції) права: теологічна теорія права, природна теорія права; історична школа права; вузько нормативна або юридично-позитивістська концепція права; соціологічні теорії права; психологічна теорія права; марксистська теорія права; інтегративний підхід. Три основних форми буття (існування) права: система писаного абстрактного права (нормативно-правові акти), система суспільної та індивідуальної правосвідомості і система конкретних правовідносин тощо. Проблема

праворозуміння у вітчизняній теорії права: історія та сучасність. Марксизм і право. Тенденції розвитку світової правової думки в сучасних умовах. Синтезований підхід до праворозуміння як основна тенденція його розвитку в сучасній Україні. Поняття права: ознаки, зовнішні форми, функції. Загальносоціальні і спеціально-юридичні функції права. Функція регулювання, управлінська і охоронна функції. Проблема вироблення універсального визначення поняття права. Поняття принципів права, їх класифікація. Закріплення загально-соціальних та спеціально-юридичних принципів права в Конституції України. Соціальна цінність і призначення права в суспільстві і державі. Поняття і види соціальних цінностей. Цінність права і прав людини і громадянина для суспільства та окремої особи. Взаємозв'язок і взаємозалежність держави і права, права і економіки, права і політики, права і культури. Основні завдання та функції права і законодавства. Співвідношення категорій «право», «правова система» та «система права». Правова система: поняття та структура. Основні елементи правової системи. Загальна характеристика основних правових систем сучасності. Національна правова система України та її місце серед правових систем сучасності.

Тема 9. Актуальні проблеми правотворчості, правозастосовчої діяльності, тлумачення норм права

Поняття форми (джерела) права. Різні підходи до розуміння джерел права. Співвідношення понять «форма» та «джерело» права. Джерела права в формально-юридичному аспекті. Загальна характеристика джерел права. Правовий звичай та правовий прецедент: теоретико-правовий аналіз та значення для України. Нормативно-правові акти як основні джерела права: класифікація, особливості, проблеми. Співвідношення правоутворення та правотворчості. Правотворчість та законотворчість. Правотворчість: співвідношення теорії та практики. Юридична техніка та її значення для правотворчості. Засоби, правила та прийоми як елементи юридичної техніки. Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки. Нормотворча техніка: поняття, елементи, види. Законодавча техніка.

Поняття реалізації норм права. Поняття реалізації різних форм права і видів права. Основні форми реалізації норм права: дотримання, виконання, використання та застосування. Суб'єкти реалізації норм права. Основні вимоги реалізації норм права.

Застосування норм права та його місце в процесі їх реалізації, суб'єкти застосування норм права. Особливість застосування як форми реалізації. Стадії застосування норм права та основні вимоги до нього. Застосування права і правових норм як особлива форма реалізації права. Поняття, основні ознаки, суть і визначення правозастосувальної діяльності. Поняття механізму (процесу) і основні стадії (або етапи) правозастосувальної діяльності. Основні загальні вимоги правозастосувальної діяльності: правомірність, конституційність, правозаконність, справедливість, обґрунтованість, доцільність, істинність і об'єктивність, раціональність, гуманізм тощо. Основні і факультативні процесуальні вимоги застосування правових норм, згідно із процесуальним правом та законодавством.

Поняття, суть і види тлумачення норм права. З'ясування та роз'яснення юридичних норм. Поняття і суть офіційного тлумачення норм права і законодавства (аутентичне, нормативне, казуальне, делеговане). Суб'єкти тлумачення: державні та недержавні організації, посадові особи, громадяни. Види тлумачення за суб'єктами. Офіційне і неофіційне та їх різновиди. Методологічні проблеми дослідження реалізації та тлумачення норм права. Сучасний погляд на проблеми тлумачення норм права. Прогалини в праві: умови виникнення та шляхи подолання. Застосування права і правових норм за аналогією закону і аналогією права.

Тема 10. Механізм правового регулювання в умовах сьогодення

Дія права: теорія та практика. Необхідність і закономірність соціальної регламентації суспільних відносин. Право в системі соціального нормативного регулювання. Правове регулювання: типи, способи, методи. Механізм правового регулювання: визначення, елементи, стадії. Сучасний погляд на проблеми ефективності права.

Правовий вплив і правове регулювання: їх співвідношення. Предмет, методи, способи і типи правового регулювання. Засоби правового регулювання. Поняття і характеристика основних стадій правового регулювання. Проблеми ефективності права і правового регулювання. Правове регулювання і правореалізація: співвідношення і взаємодія. Поняття і суть реалізації права як кінцевої мети правового регулювання. Особливості правореалізації в сучасних правових системах. Вдосконалення механізму правового регулювання в сучасній Україні.

Тема 11. Проблеми юридичної відповідальності, законності і правопорядку

Поняття і суть правомірної поведінки особи. Правомірна та законослухняна поведінка. Загальна характеристика окремих типів або видів правомірної поведінки особи: звичаєва, стереотипна, принципова (соціально-корисна), маргінальна, конформістська, ситуаційна, цілеспрямована, індивідуальна, групова, юридичної особи тощо.

Право, особистість і поведінка: теоретико-методологічні та практичні проблеми. Соціальні причини правопорушень. Проблеми попередження правопорушень. Поняття, основні ознаки, суть і визначення правопорушень. Класифікація або види правопорушень за формами права і галузями права і законодавства. Склад правопорушення – суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона і об'єктивна сторона правопорушення. Поняття і види кримінальних злочинів – як особливий вид правопорушень. Поняття осудності і неосудності. Форми і види вини правопорушника. Поняття суспільної шкоди або соціальної небезпеки. Соціальна відповідальність та її види. Поняття, основні ознаки і принципи юридичної відповідальності громадян, юридичних осіб, органів державної влади. Місце юридичної відповідальності в системі соціальної відповідальності. Юридична відповідальність в позитивному та негативному розумінні. Види юридичної і правової відповідальності за галузями права і законодавства, за формами і видами права: конституційна, адміністративна,

дисциплінарна, господарсько-правова, кримінальна, матеріальна і процесуальна, договірна, звичаєво-правова, міжнародно-правова тощо.

Юридична відповідальність і державний примус, питання їх співвідношення. Невирішені питання юридичної відповідальності. Основні причини і умови правопорушень. Соціальні і біологічно-генетичні, економічні і політичні причини і умови правопорушень. Основні державно-правові і громадські форми, засоби і методи ліквідації основних причин і умов правопорушень. Шляхи і засоби зниження кількості правопорушень.

Обставини і підстави звільнення від юридичної відповідальності: у випадку необхідної оборони, крайньої необхідності, професійного ризику, невеликої шкоди чи суспільної небезпеки тощо. Основні стадії юридичної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Поняття і суть презумпції невинуватості як юридична гарантія законності і правопорядку, прав і свобод громадян.

Розуміння законності в правовій державі. Загальна теоретико-правова характеристика законності. Гарантії законності: поняття, система і форми реалізації. Права людини і законність. Зміцнення законності як умова створення правової держави. Підходи до правопорядку. Поняття, ознаки і структура правопорядку. Тенденції розвитку правопорядку. Співвідношення законності і правопорядку. Роль законності і правопорядку в житті суспільства. Проблеми і шляхи зміцнення законності і правопорядку. Правопорядок та його сучасне розуміння.

Тема 12. Сучасні проблеми формування правосвідомості і правової культури

Поняття, ознаки і суть суспільної правосвідомості. Структура і види суспільної правосвідомості: класова, колективна (групова), професійна і індивідуальна.

Співвідношення і взаємозв'язок правової системи і суспільної правосвідомості. Суспільна правосвідомість як одна із абстрактних форм буття (існування) усних форм і видів права. Соціальна цінність і значення правосвідомості в правотворчості, у реалізації прав, свобод та обов'язків, у правомірній поведінці і діяльності, у зміцненні правового режиму (режиму законності) і правопорядку. Поняття, суть, структура і функції індивідуальної правосвідомості. Шляхи та засоби підвищення рівня правосвідомості. Правове виховання.

Поняття, суть, основні ознаки та структура правової культури суспільства, трудового колективу, соціальної групи, стану, класу та індивіда. Правова культура особистості і її структурні елементи і компоненти. Професійна правова (морально-правова) культура особистості юриста, державних службовців. Правова культура суспільства. Правова субкультура і правова контркультура. Особливості правосвідомості і правової культури народу України. Поняття і суть правового нігілізму: причини і умови походження, форми і види. Шляхи та засоби подолання правового нігілізму в Україні. Формування правосвідомості і правової культури у процесі соціалізації, освіти і практичної правомірної діяльності. Поняття, суть і основні

форми і види правового виховання населення: правова пропаганда, правова агітація, правова просвіта, правове навчання і юридичний всеобуч.

1.2. Структура навчальної дисципліни

Таблиця 1.1 – Розподіл обсягу годин за темами і формами вивчення

Назви змістовних модулів і тем		Кількість годин для денної/заочної форми навчання			
		Всього	У тому числі		
			Лек.	Прак.	Сам.роб.
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Теорія держави і права: проблеми наукознавства та теорії держави					
1.	Загальна характеристика теорії держави і права як фундаментальної юридичної науки	30/30	2/0	0/0	28/30
Разом за кредитом 1		30/30	2/0	0/0	28/30
2.	Теоретичні і практичні проблеми розбудови соціально-правової держави	10/10	0/0	0/0	10/10
3.	Держава, право і громадянське суспільство: взаємини, протиріччя та шляхи їх подолання	10/10	0/0	0/0	10/10
4.	Глобалізація як фактор розвитку сучасної цивілізації (теоретико-правовий аспект)	10/10	0/0	0/0	10/10
Разом за кредитом 2		30/30	0/0	0/0	30/30
5.	Загальнотеоретичні засади сучасного державознавства	12/12	2/2	4/2	6/8
6.	Механізм держави та його функціонування у сучасних умовах	8/8	2/0	0/0	6/8
7.	Форма держави: теоретико-методологічні проблеми пізнання	10/10	2/0	2/0	6/10
Разом за кредитом 3		30/30	6/2	6/2	18/26
Змістовий модуль 2. Актуальні проблеми теорії права					
8.	Право в системі соціальних регуляторів: проблеми	8/8	2/2	2/2	4/4

	співвідношення та взаємодії				
9.	Актуальні проблеми правотворчості, правозастосовчої діяльності, тлумачення норм права	6/6	2/2	2/2	2/2
10.	Механізм правового регулювання в умовах сьогодення	4/4	2/0	0/0	2/4
11.	Проблеми юридичної відповідальності, законності і правопорядку	8/8	2/0	2/0	4/8
12.	Сучасні проблеми формування правосвідомості і правової культури	4/4	0/0	2/0	2/4
	Разом за кредитом 4	30/30	8/4	8/4	14/22
	Всього годин на дисципліну	120/120	16/6	14/6	90/108

1.3. Система поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права»

Важливим елементом навчального процесу при вивченні дисципліни «Проблеми теорії держави і права» є поточний та підсумковий контроль рівня знань студентів, що свідчить про засвоєння вивченого матеріалу, рівень підготовки студентів для виконання передбачених завдань. Контроль знань дозволяє оцінювати та вимірювати здобуті студентами в процесі навчання знання, уміння та навички, відіграє важливу роль у забезпеченні належного рівня підготовки фахівців.

Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із студентами під час лекцій, семінарських занять та консультацій, вирішення тестів під час виконання самостійної та контрольної роботи та опитувань студентів під час заслуховування рефератів та звітів про виконання індивідуальної роботи.

Варіанти завдань до самостійних та контрольних робіт знаходяться в пакеті документів на дисципліну.

Бали, які набрані студентом під час поточного контролю, дораховуються до оцінок за модульний контроль. Модульний контроль проводиться у вигляді письмового вирішення 30 тестових завдань. Підсумкові оцінки доводяться до відома студентів до початку екзаменаційної сесії.

Семестровий контроль з теорії держави і права проводиться у формі іспиту у терміни, передбачені графіком навчального процесу і оцінюється за національною шкалою та шкалою ECTS.

За виконання всіх видів робіт, що виконуються протягом семестру студент може набрати до 60% підсумкової оцінки і до 40% підсумкової оцінки – на іспиті.

Критерії оцінювання участі у семінарському (практичному) або індивідуальному занятті (відповідь з питань семінару, питань для самостійного опрацювання, розв'язок задачі тощо), оцінюються в 5, 4, 3, 0 балів, зокрема:

- 5 балів – повна відповідь на поставлене питання; студент вільно орієнтується в матеріалі, здійснює порівняльний аналіз різних теорій, концепцій, робить логічні висновки та узагальнення, правильно та доречно вживає юридичну термінологію, демонструє знання законодавчих актів України з питань банківського права;

- 4 бали – відповідь потребує невеликих уточнень; при написанні контрольної роботи допущені незначні помилки;

- 3 бали – відповідь потребує суттєвих доповнень; студент плутається в юридичній термінології та не може відповісти на уточнюючі запитання через недостатнє опрацювання матеріалу, у нього виникають труднощі при аналізі банківської законодавства;

- 0 балів – відповідь не по суті; вкрай обмежена відповідь.

Опитування кожного студента повинно бути проведено не менше ніж 2 рази на протязі семестру за умови регулярного відвідування студентом різних видів аудиторних занять.

Модульна контрольна робота передбачає виконання 30 тестових завдань.

Тестова перевірка знань дає можливість індивідуалізувати процес контролю виконання студентами програми курсу, об'єктивно перевірити знання теоретико-методичного матеріалу, виявити рівень сформованості в них технологічної компетентності.

Студентам пропонується виконати тестові завдання закритого типу (30 завдань з трьома варіантами відповіді й однією правильною відповіддю).

Оцінювання тестів здійснюється за десятибальною шкалою за допомогою формули прямої пропорційності. Тобто, за три правильно вирішені тестові завдання студент отримує один бал.

II. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1 Загальна характеристика теорії держави і права як фундаментальної юридичної науки

1. Теорія держави і права як система знань про основні та загальні закономірності держави і права, її мета і завдання.
2. Методологія теорії держави і права та її роль у пізнанні державно-правових явищ.
3. Значення теорії держави і права в сучасних умовах розвитку суспільства.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає різниця між суспільними та природничими науками?
2. Яке місце займає теорія держави і права в системі юридичних наук?
3. Яке значення теорії держави і права у вивченні інших юридичних дисциплін?
4. Дайте визначення предмета теорії держави і права.
5. Назвіть функції теорії держави і права.
6. Дайте визначення методу науки.
7. Перелічіть групи методів теорії держави і права.
8. Перелічіть основні принципи теорії держави і права.
9. Чому вчить теорія держави і права майбутніх юристів?
10. Дайте визначення науки ТДП.

Теми рефератів:

- Актуальні проблеми визначення сутності та місця загальної теорії держави і права в системі наук взагалі та соціальних зокрема.
- Основні проблеми наукового дослідження державно-правової дійсності на сучасному етапі.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання:

- Характеристика предмета теорії держави і права. Проблеми зв'язку теорії держави і права з суспільною практикою. Предмет, завдання і методологія навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права». Роль навчальної дисципліни «Проблеми теорії держави і права» в системі підготовки магістрів.
2. Проведіть порівняльний аналіз закономірностей становлення та розвитку науки про державу і право в зарубіжній і вітчизняній політико-правовій думці.
  3. Проаналізуйте різні підходи, які існують в сучасній літературі, до визначення предмета теорії держави і права.
  4. Охарактеризуйте загальне та відмінне теорії держави і права як науки і як навчальної дисципліни.

5. Підберіть практичні приклади, що відображають ту чи іншу функцію теорії держави і права. Отримані результати наведіть у таблиці.
6. У спеціальному зошиті розпочніть роботу над складанням словника основних понять та термінів з теорії держави і права:
- наука
  - суспільні науки
  - філософія
  - політологія
  - соціологія
  - історія
  - природничі науки
  - правознавство
  - теорія держави і права
  - об'єкт теорії держави і права
  - предмет теорії держави і права
  - метод науки, методологія
  - принцип науки теорії держави і права
  - функції науки теорії держави і права

Додаткова література:

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
3. Бабкін В. Д. Взаємозв'язок філософії права та загальної теорії держави і права // Проблеми філософії права. - 2003. - Вип. 1. - С. 56-60.
4. Бигич О. Л. Місце порівняльного методу в правовій методології // Правова держава: Щорічник. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. - Вип. 13. - С. 448-454.
5. Брызгалов А. И. О некоторых теоретико-методологических проблемах юридической науки на современном этапе // Государство и право. — 2004. - № 4. - С. 17-22.
6. Венгеров А. Б. Значение археологии и этнографии для юридической науки // Советское государство и право. 1983. № 3. - С. 28-36.
7. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
8. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
9. Ганьба Б. Системний «підхід та його застосування в дослідженні державно-правових явищ // Право України. - 2000. - № 3. – С.41-44.

10. Гришко О. М. Теорія держави і права [Текст] : практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук ; за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Ф. П. Шульженка ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». - К. : КНЕУ, 2013. - 308 с.
11. Жоль К. К. Методы научного познания и логика (для юристов). - К.: Атика, 2001. - 288 с.
12. Звиглянич В. А. Научное познание как культурно-исторический процесс / В. А. Звиглянич. - Киев: Наук. думка, 1989. - 167 с.
13. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. - М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. - 510 с.
14. Историческое и логическое в познании государства и права : [монография / А. И. Королев и др.] ; под ред. проф. А. И. Королева ; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. - Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. - 156 с.
15. Калинина Э.А. Общая теория государства и права: краткий элементарный учебный курс / Э.А. Калинина. - Мн.: Молодёжное научное общество, 2005. - 84 с.
16. Козюбра М. І. Проблеми методології теорії держави і права в умовах політичного та ідеологічного плюралізму / М. І. Козюбра// Проблеми правознавства. - 1992. - Вип. 53. - С 3-7.
17. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
18. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
19. Коцюбинська О. Ю. Теорія держави і права: системний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Коцюбинська Олена Юріївна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Л., 2012. - 199 арк.
20. Коцюбинська О. Ю. Теорія держави і права: системний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Коцюбинська Олена Юріївна ; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». - Л., 2012. - 16 с.
21. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
22. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
23. Кудрявцев В. Н. Методологические проблемы советской юридической науки. М.: Наука, 1980. - 309 с.
24. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
25. Марксистско-ленинская общая теория государства и права: В 4 т. / Ред. В. М. Чхивадзе. Т. 3. Социалистическое право. М.: Юридическая литература, 1973. - 647 с.

26. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
27. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
28. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
29. Методологічні проблеми правової науки. Матеріали міжнар. наук, конференції 13-14 грудня 2002 р. Харків / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Акад. прав, наук України [Упоряд. М. І. Панов, Ю. М. Грошевий]. - Х.: Право, 2003. - 426 с.
30. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
31. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
32. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинко, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
33. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
34. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
35. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
36. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
37. Сырых В. М. Метод правовой науки: Основные элементы, структура /В. М. Сырых. М. : Юрид. лит., 1980. - 176 с.
38. Тарасов Н. Н. Метод и методологический подход в правоведении (попытка проблемного анализа) // Правоведение. - 2001. - № 1. - С. 31-50.
39. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки / Н. Н. Тарасов. - Екатеринбург : Изд-во Гуманит. ун-та, 2001. - 264 с.
40. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
41. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
42. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
43. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
44. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.

45. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
46. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
47. Тихомиров О. Методології науки поняття // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. - Т. 1 (Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології). - К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - С. 354-355.
48. Тихомиров О. Юриспруденції методологія // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. - Т. 1. - С. 1118-120.
49. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. - СПб.: Лань, 1999. - 224 с.
50. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
51. Хоменко О. В. Правові дефініції : сутнісні ознаки [Текст] / О. В. Хоменко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 42-46.
52. Цвик М. В. Теория социалистической демократки: Государственно-правовые аспекты / М. В. Цвик. - К.: Вища шк., 1986. - 160 с.
53. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
54. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
55. Швырев В. С. Научное познание как деятельность / В. С. Швырев. - М. : Политиздат, 1984. - 195 с.
56. Шемшученко Ю. С Юридична наука на межі століть / Ю. С Шемшученко // Правова держава. - Вип. 11. - 2000. - С. 3-7.
57. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
58. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность. / Э. Г. Юдин. - М. : Эдиториал УРСС, 1997. - 444 с.

Тема 2 Теоретичні і практичні проблеми розбудови соціально-правової держави

1. Суспільство, його поняття і структура.
2. Теорія правової держави і теорія соціальної держави та їх органічне поєднання на сучасному етапі розвитку цивілізації.
3. Основні принципи і характеристики правової держави.
4. Поняття соціальної держави, її співвідношення з правовою державою.
5. Теоретичні і практичні проблеми формування соціально-правової держави.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю:

1. Хто з учених давніх часів наголошував на особливому призначенні права у житті держави?
2. В яких нормативних документах матеріалізувалися ідеї просвітників про державу, право та закон?
3. В чому полягає внесок німецьких вчених Канта та Гегеля у розробку теорії правової держави?
4. За допомогою яких критеріїв визначають правову державу?
5. Стисло розкрийте зміст компонентів правової держави, в яких виражається її зміст та сутність.
6. Розкрийте зміст ознак правової держави.

Теми рефератів:

- Об'єктивні і суб'єктивні причини різноманіття існуючих концепцій держави.
- Еволюція вчення про правову державу.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати таке питання:

Співвідношення суспільства і держави. Причини й умови виникнення держави і права. Основні теорії походження держави і права, їх переваги і недоліки: теологічна теорія, договірна, патріархальна, патримоніальна, теорія завоювання (насильства), марксистська, органічна, космічна та інші. Історико-культурні особливості становлення державності. Роль знань про походження держави і права для розуміння їх природи та суті. Держава і суспільство. Загальна характеристика політичної системи суспільства: сучасний погляд. Держава в політичній системі суспільства: роль та пріоритети. Держава та інші елементи політичної системи суспільства: взаємозв'язок, проблеми, шляхи вирішення. Концепція правової держави: виникнення та розвиток. Поняття і ознаки правової держави. Верховенство права. Взаємозв'язок правової держави і громадянського суспільства. Теорія правової держави і теорія соціальної держави та їх органічне поєднання на сучасному етапі розвитку цивілізації. Соціально-правова держава, її сутність, призначення та співвідношення з громадянським суспільством. Шляхи формування соціальної, правової держави в Україні.

2. Підготуйте графічну модель системної організації політичного життя суспільства, з її основними елементами і взаємозв'язками між ними.

3. Дайте короткий аналіз і етапи розвитку самоврядування в Українській державі.

4. Порівняйте такі поняття як: «громадянське суспільство», «політична система», «політичні партії», «громадські організації», «релігійні організації», «держава», «державна влада», «політична влада», «місцеве самоврядування».
5. Підготуйте есе на тему «Політична система України в ХХІ столітті: основні проблеми і напрямки розвитку»
6. Проаналізуйте передумови побудови соціальної і правової держави. Сформулюйте основні проблеми формування соціально правової держави в Україні.
7. Дж. Джей писав, що правова держава і система поділу влади будуть реальними тоді, коли сильною і міцною буде влада судова. Поясніть це твердження і аргументуйте його.
8. Підготуйте есе на тему: «Правова держава: проблеми і перспективи реалізації»
9. Продовжуйте поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:
  - громадянське суспільство
  - політична система суспільства
  - об'єднання громадян
  - політична партія
  - громадська організація
  - правова держава
  - соціальна держава

Додаткова література:

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
3. Бабкін В. Нове загальнотеоретичне дослідження проблем соціальної держави // Право України. – 2006. - №12. – С.134-135.
4. Балінський О.В. Роль права у формуванні громадянського суспільства: історико-правовий дискурс // Держава і право. – Випуск 36. – С. 117-123.
5. Берман Г. Дж Западная традиция права эпоха формирования / Г. Дж Берман; [пер. с англ. - 2-е изд.]. -М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.
6. Білас Ю. Ю. Європейські стандарти прав людини в контексті правозастосування сучасної України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Білас Юлія Юліанівна ; Нац. акад. внутр. справ. - К., 2011. - 19 с.
7. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бірюков Руслан Миколайович ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - О., 2011. - 204 арк.

8. Бобрешов Є. Г. Судове правозастосування в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бобрешов Євген Геннадійович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К., 2011. - 18 с.
9. Бондаренко А. Сучасні міграційні процеси в контексті взаємодії правової держави і громадянського суспільства [Текст] / А. Бондаренко // Юридична Україна : щомісячний науковий журнал. - 2016. - № 5-6(161-162). - С. 23-28.
10. Бостан Л. М., Бостан С. К. Держава і право епохи громадянського суспільства: Навч. посіб. для студентів, курсантів, слухачів. — 2-е вид. - Запоріжжя: Просвіта, 2003. — 452 с.
11. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві (на прикладі удосконалення інституту юридичної відповідальності) // Часопис Київського університету права. — 2009. - №2. — С.16-20.
12. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини шляхом удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою // Часопис Київського університету права. — 2009. - №3. — С.25-30.
13. Васильченко Г. Проблеми типологізації статусу біженців у період суспільно-політичних трансформацій [Текст] / Г. Васильченко // Юридична Україна : щомісячний науковий журнал. - 2016. - № 5-6(161-162). - С. 29-34.
14. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
15. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневого.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
16. Габоев А. Б. Права и свободы человека и гражданина - важнейший составляющий элемент при осуществлении государственной национальной политики // Государство и право. 2005. № 1. - С. 122-125.
17. Гаврилюк Р Чому в Україні не відбулась Оголошена Революція у сфері прав людини? // Право України. - 2016. - №6. — С. 35 – 43.
18. Головатий С. Лекція : «Принцип людських прав - один з основоположних принципів українського конституційного ладу» [Текст] / С. Головатий // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 95-108.
19. Головатий С. Рішення Європейського суду з людських прав : «прецедентне право» чи прецедентна практика? [Текст] / С. Головатий // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 70-80.
20. Головатий, С. Лекція доктора юридичних наук Сергія Головатого : «Розуміти людські права за Західною правничою традицією» [Текст] / С. Головатий // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 4. - С. 126-141.
21. Гончаров В. В. Створення прав людини через їх розголошення [Текст] / В. В. Гончаров // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 121-127.

22. Графский В. Г. Институты самоуправления: историко-правовое исследование. М: Наука, 1995. - 300 с.
23. Гуменюк І. Концепція соціальної держави: теоретико-методологічні засади формування змісту // Право України. – 2008. - №7. – С.9-12.
24. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації: Пер. з нім. - К.: ППС-2002, 2007. - 436 с.
25. Дашенко В.М. Роль недержавних правових організацій у захисті прав та законних інтересів особи // Держава і право. – Випуск 38. – С. 90-94.
26. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування. К.: «АртЕк». 1997. - 584 с.
27. Дубас, Н. Я. Концепція громадянського суспільства в українській політико-правовій думці ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дубас Наталія Ярославівна ; Національний університет «Львівська політехніка». Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 20 с.
28. Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. - К.: Парламент, вид-во, 1999. - 247 с.
29. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. - М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. - 510 с.
30. Историческое и логическое в познании государства и права : [монография / А. И. Королев и др.] ; под ред. проф. А. И. Королева ; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. - Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. - 156 с.
31. Караман І. Огляд справ щодо України, розглянутих Європейським судом з прав людини протягом першого півріччя 2015 р // Право України. - 2016. - №6. – С.90 – 98.
32. Караман І. Огляд справ щодо України, розглянутих Європейським судом з прав людини протягом другого півріччя 2015 р // Право України. - 2016. - №7 – С. 114 – 121.
33. Карпачова Н. Європейська конвенція з прав людини фундамент формування захисту прав людини в Україні [Текст] / Н. Карпачова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 4. - С. 34-54.
34. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні // Право України. – 2009. - №4. – С.4-21.
35. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини // Право України. – 2008. - №6. – С.4-8.
36. Ковальчук В. Взаємодія громадянського суспільства та державної влади // Право України. – 2009. - №6. – С.90-99.
37. Ковальчук В. Проблема конституційності та легітимності публічної влади в умовах формування правової, демократичної держави: вітчизняний досвід // Право України. – 2008. - №6. – С.35-40.
38. Козаченко О. Обговорення проблем сучасного виміру держави і права // Право України. – 2009. - №1. – С.145-151.

39. Козлихин И.Ю. Идея правового государства: История и современность. - СПб.: Изд-во Санкт-Петербург, ун-та, 1993.- 152 с.
40. Козюбра М. Актуальні дослідження принципу верховенства права [Текст] / М. Козюбра, А. Заєць // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 8. - С. 215-218.
41. Козюбра М. Верховенство права і українські реалії та перспективи // Право України. - 2010.- №3. - С. 6-18.
42. Кон И. С. Личность как субъект общественных отношений. М.: Знание, 1966. - 48 с.
43. Конституція України: Наук.-практ. комент. / Ред. колегія: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий. - Х.: Право, 2003. - 808 с.
44. Корнієнко В.О. Правові основи громадянського суспільства сучасної України (інституційний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. О. Корнієнко; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2007. – 19 с.
45. Корнієнко П. С. Роль правозахисних організацій у розбудові громадянського суспільства в Україні [Текст] / П. С. Корнієнко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 3-15.
46. Коструба А. Правова природа держави : цивілістичний аспект [Текст] / А. Коструба // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 11. - С. 165-171.
47. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
48. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
49. Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини // Право України. – 2007. - №5. – С.20-24.
50. Кузьмін С.А., Карпенко Д.М.. Теорія держави та права в питаннях і відповідях [Текст] : посібник / С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко. - К. : Вид. Паливода А. В., 2010. - 128 с. - (Серія «Шпаргалка»). - Бібліогр.: с. 121-122.
51. Лобода Ю. П. Правовая традиция украинского народа (феномен и объект общетеоретического дискурса). - Л.: Мир, 2009. - 280 с.
52. Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання): Монографія / Д. В. Лук'янов. - Х.: Право, 2007. - 320 с.
53. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
54. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
55. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.

56. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
57. Мозоль Н.І. Соціальна справедливість у контексті розбудови соціальної держави // Держава і право. – Випуск 38. – С. 153-160.
58. Невмержицький Є. Інститути громадянського суспільства у протидії корупції // Право України. – 2008. - № 12. – С.126-132.
59. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
60. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
61. Оніщенко Н. М. Соціальна держава та соціальна політика: причинно-наслідковий континуум [Текст] / Н. М. Оніщенко // Київський університет права НАН України. Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис. - 2016. - № 2. - С. 20-23.
62. Панкевич О. З. Підстави обмежування прав людини : філософсько-правовий аспекти [Текст] / О. З. Панкевич // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 141-150.
63. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
64. Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. - чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А.Лукашева. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. - 573 с.
65. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А.Лукашевой. - М.: Издательство НОРМА, 2002. - 448 с.
66. Права человека: Учеб. пособие / А.Д.Гусев, Я.С.Яскевич, Ю.Ю.Гафарова и др.; Под. общ. ред. А.Д.Гусева и Я.С.Яскевич. -Мн.: «ТетраСистемс», 2002. - 304 с.
67. Права человека: Учебное пособие / Авт.-сост. С.П.Кацубо, И.В.Кучвальская, С.Б.Лугвин. - Мн.: Амалфея, 2001. - 336 с.
68. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
69. Руданецька, О. С. Правова політика держави в умовах трансформації суспільства : теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Руданецька Оксана Стефанівна ; Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2014. – 22 с.
70. Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій) [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Й. Сидоренко. - К. : Ун-т «Україна», 2013. - 197 с.
71. Сидорець, Б. В. Правомірність втручання держави у права людини в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Сидорець Божена Василівна ;

- Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 20 с.
72. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
73. Сковронський, Д. М. Соціальна держава в умовах політичних та економічних трансформацій : теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Сковронський Дмитро Миколайович ; Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 22 с.
74. Скрытюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії та практики. До 10-річчя незалежності України. Монографія. - К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ПАН України, 2000. - 600 с.
75. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
76. Софінська І. Д. Громадянство на перехресті вірності та консюмеризму [Текст] / І. Д. Софінська // Київський університет права НАН України. Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис. - 2016. - № 2. - С. 39-44.
77. Софінська І. Людиноцентризм в інституті громадянства (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини) [Текст] / І. Софінська // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 5. - С. 124-130.
78. Стахура, Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Стахура Богдан Ігорович ; Національний університет «Львівська політехніка, Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2016. – 23 с.
79. Строган А. Взаємозалежність і взаємообумовленість громадянського суспільства та правової держави // Право України. – 2007. - №10. – С.14-17.
80. Строган А. Політичні права особи в сучасній правовій державі: порівняльний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів // Підприємництво, господарство і право. – 2008. - №10. – С. 82-85.
81. Строган А.Ю. Охорона та захист прав і свобод національних меншин у правовій демократичній державі та розвинутому громадянському суспільстві // Держава і право. – Випуск 39. – С. 695-701.
82. Строган А.Ю. Співвідношення, взаємообумовленість та взаємозалежність соціальної держави, громадянського суспільства і правової держави // Держава і право. – Випуск 38. – С. 94-101.
83. Струс-Духнич, Т. В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Струс-Духнич Тетяна Василівна ; Національний

університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2012. – 18 с.

84. Сунегін С. О. Духовна та матеріальна природа громадянського суспільства : вступ до проблеми в контексті сучасних реалій [Текст] / С. О. Сунегін // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 42-57.
85. Сунегін С. О. Соціонормативні засади формування та розвитку громадянського суспільства : системний вимір [Текст] / С. О. Сунегін // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - N Вип. 76. - С. 11-24.
86. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
87. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пер. с франц. Н. А. Садовского / Предисл. и комментарии Б. А. Старостина. М.: «Наука», 1987. - 240 с.
88. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
89. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
90. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
91. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
92. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
93. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
94. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібно́го ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
95. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галу́нька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
96. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
97. Томаш, Л. В. Громадянське суспільство в рефлексії європейської та вітчизняної політико-правової свідомості : теоретичний аспект : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Томаш Леонід Васильович ; Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 19 с.

98. Україна: права людини в перехідний період / Під ред. В.И. Денисова, В.І. Евінтова. - К., 2001. - 184 с.
99. Фромм Э. Здоровое общество // Психоанализ и культура: Избранные труды Карен Хорни и Эриха Фромма. М.: Юрист, 1995. - 623 с.
100. Фромм Э. Человек для себя / Пер. с англ. и послесл. ЛТ. А. Чернышевой. Минск: Коллегиум, 1992. - 253 с.
101. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Пер. с нем. Д. В. Скляднева. СПб.: Наука, 2000. - 377 с.
102. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні. - Х.: Право, 2008. - 160 с.
103. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
104. Цимбалюк М. Громадянське суспільство як фактор утвердження демократичної правосвідомості // Право України. – 2007. - №11. – С.21-25.
105. Циппеліус Р. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів. - Роман Корнута. - К.: Вид-во «Реферат», 2004. - 176 с.
106. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
107. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
108. Шай, Р. Я. Правоохоронна функція правової держави : теоретико-практичний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Шай Роман Ярославович ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2012. – 20 с.
109. Яковлев А. Соціальна держава і проблеми її конституційного вдосконалення в умовах сучасного розвитку України [Текст] / А. Яковлев // Юридична Україна : щомісячний науковий журнал. - 2016. - № 5-6(161-162). - С. 15-22.

Тема 3 Загальнотеоретичні засади сучасного державознавства

1. Основні підходи до розуміння сутності держави, плюралізм в розумінні і визначенні держави.
2. Еволюція сутності і соціального призначення держави.
3. Типологія держав: теоретичні основи і значення.
4. Функції держави: визначення, сутність, ознаки.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю:

1. Які визначення держави вам відомі?

2. Дайте визначення сутності держави. Які є підходи до визначення сутності держави? Дайте характеристику основним підходам, які розглядалися у вітчизняній науці.
3. Дайте загальне визначення поняття держави.
4. Назвіть ознаки держави.
5. Назвіть основні складові публічної влади.
6. Що таке державна територія?
7. Дайте визначення поняття громадянства. Який зв'язок існує між державою та громадянином?
8. Дайте визначення внутрішнього та зовнішнього суверенітету держави.
9. Яка роль права у відносинах влади та суспільства?
10. Дайте визначення податків. Назвіть їх види за способом стягнення.
11. Дайте визначення типології та типу держави.
12. Що лежить в основі формаційного підходу до типології держави? Що таке з його позицій історичний тип держави?
13. Які типи держави виділяють сучасні дослідники формаційного підходу?
14. Де виникли рабовласницькі держави та які їх загальні риси?
15. Яка форма правління притаманна феодальним державам?
16. Які основні положення вчення про соціалістичну державу?
17. На чому ґрунтується цивілізаційний підхід до типологізації держави? Хто є представником даного підходу?
18. В чому полягає суть етногеографічного підходу Ж. Бодена?
19. Які Ви знаєте альтернативні підходи до типологізації держави?
20. Яке значення має категорія «функції держави» для розуміння сутності держави?
21. Назвіть головні ознаки функцій держави.
22. Як пов'язані між собою функції та завдання держави?
23. За якими критеріями класифікуються функції держави?
24. Визначте та перелічіть внутрішні функції держави.
25. Визначте та перелічіть зовнішні функції держави.
26. Які є форми здійснення функцій держави?
27. В чому сутність економічної функції держави?
28. Визначте зміст та об'єкт впливу політичної функції держави.
29. Перелічіть та дайте стисло характеристику напрямкам реалізації правоохоронної функції держави.

Теми рефератів:

- Співвідношення класового і загальнолюдського в сутності держави.
- Діалектика співвідношення формаційного і цивілізаційного підходів у типології держави.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацюйте таке питання:

Поняття сутності держави як соціально-політичного явища. Основні підходи до визначення поняття держави. Основні ознаки держави як соціально-політичного явища: територія, громадянство, публічна влада, апарат управління та примусу, державний суверенітет, система права і законодавства держави, система податків, державні атрибути та інші додаткові ознаки держави. Формацийний і цивілізаційний підходи до типології держави. Перехідні типи держав. Функціонування держави та проблеми його вдосконалення. Класифікація функцій держави та їх характеристика. Функції сучасної української держави: стан та тенденції розвитку.

2. Обґрунтуйте відмінність між такими категоріями як «держава» і «державність».

3. Впишіть в таблицю ознаки держави, що відрізняють її від родоплемінної організації і від інших політичних організацій.

4. Дайте змістовне обґрунтування, виділених Максом Вебером трьох монополій держави.

5. Виділіть і впишіть в таблицю ті ознаки держави, які піддаються на сучасному етапі трансформації, проаналізуйте причини цих змін.

6. Проаналізуйте зовнішні і внутрішні функції сучасної держави та виділіть з них ті, що зазнають в наш час зміни, корегування. Аргументуйте.

7. Підготуйте графічну модель субординаційно-ієрархічної будови української системи державних органів.

8. В таблиці визначте основні напрями діяльності сучасної держави і правові форми їх реалізації.

9. Використовуючи приклади напрямків діяльності державної влади, охарактеризуйте функції держави (основні, додаткові, постійні, тимчасові, внутрішні, зовнішні і т.д.). Отримані дані представте в таблиці.

10. Змістовно обґрунтуйте співвідношення таких понять як: «функції держави» - «механізм держави», «функція» - «мета» - «завдання», «функція» - «повноваження» - «компетенція», «напрямок» - «державний орган» - «владні повноваження».

11. На прикладі діючої системи українських державних органів обґрунтуйте сутність, призначення та місце органів загальної, міжгалузевий, галузевий і внутрішньогалузевої компетенції; а також принципи і зміст їх взаємодії один з одним.

12. Використовуючи наукову і періодичну літературу підготуйте есе на тему «Основні напрями діяльності держави в XXI столітті».

13. Підготуйте есе на тему «Держава в глобалізованому світі: проблеми і перспективи розвитку»

14. Продовжуйте поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- держава
- суверенітет
- сутність держави
- влада

- типологія держави
- історичний тип держави
- цивілізація
- суспільно-економічна формація
- рабовласницька держава
- феодальна держава
- буржуазна (капіталістична) держава
- соціалістична держава
- східна держава
- функція держави
- завдання держави
- принцип державної діяльності
- об'єкт впливу функції держави
- зміст функції держави
- форми здійснення функцій держави
- правотворча діяльність
- правозастосовна діяльність
- оперативно-виконавча діяльність
- правоохоронна діяльність

Додаткова література:

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. *Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.*
3. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
4. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
5. Голосніченко Д. Державні повноваження та повноваження держави: делегування у процесі державотворення й у міжнародних відносинах // *Право України. – 2008. - №9. – С.31-39.*
6. Гоцуляк Ю. В. Міжнародне визнання як ознака держави [Текст] / Ю. В. Гоцуляк // *Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 366-379.*
7. Джураєва О.О. Функції сучасної держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. О. Джураєва; кер. роботи В. В. Завальнюк; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2006. – 20 с.

8. Доронін І. Забезпечення державної безпеки як функція сучасної держави // Право України. – 2006. - №4. – С.127-131.
9. Заяць Н. Суверенітет: трансформація змісту // Право України. – 2008. - №2. – С.17-21.
10. Ковальчук В. Взаємодія громадянського суспільства та державної влади // Право України. – 2009. - №6. – С.90-99.
11. Ковальчук В. Проблема конституційності та легітимності публічної влади в умовах формування правової, демократичної держави: вітчизняний досвід // Право України. – 2008. - №6. – С.35-40.
12. Козаченко О. Обговорення проблем сучасного виміру держави і права // Право України. – 2009. - №1. – С.145-151.
13. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
14. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
15. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
16. Кузьмін С.А., Карпенко Д.М.. Теорія держави та права в питаннях і відповідях [Текст] : посібник / С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко. - К. : Вид. Паливода А. В., 2010. - 128 с. - (Серія «Шпаргалка»). - Бібліогр.: с. 121-122.
17. Ладиченко В. Забезпечення збереження державної єдності – важлива функція державної влади // Право України. – 2007. - №8. – С.13-17.
18. Ладиченко В.В. Функціональний підхід до розуміння держави: питання про дотримання інтересів особистості // Держава і право. – Випуск 36. – С. 16-22.
19. Лобода Ю.П. Цінність держави як її соціальна сутність (теоретико-методологічні аспекти дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ю. П. Лобода; кер. роботи П. М. Рабінович; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2001. – 20 с.
20. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
21. Марксистско-ленинская общая теория государства и права: В 4 т. / Ред. В. М. Чхивадзе. Т. 3. Социалистическое право. М.: Юридическая литература, 1973. - 647 с.
22. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
23. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
24. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
25. Мацола М.І. Феноменологічні засади співвідношення державної та політичної влади // Держава і право. – Випуск 40. – С.640-648.

26. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсисянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
27. Оборотов Ю. Дослідження цінності держави як актуальний напрям сучасного правознавства // Право України. - 2010.- №1. - С.44-51.
28. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
29. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: «Лань», 2000. - 608 с.
30. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
31. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсисянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
32. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристь, 2001. - 656 с.
33. Проблемы теории государства и права. Учебное пособие / Под ред. М.Н. Марченко. М.: «ПРОСПЕКТ», 1999. - 504 стр.
34. Селіванов В. Державна влада як елемент державно упорядженого суспільства в Україні // Право України. – 2006. - №9. – С.10-17.
35. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України. Методологічні аспекти / Академія правових наук України; НДІ приватного права і підприємництва / О. Д. Святоцький (наук. ред.). — К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. - 723 с.
36. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
37. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
38. Стахура, Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Стахура Богдан Ігорович ; Національний університет «Львівська політехніка, Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2016. – 23 с.
39. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
40. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристь, 2004. - 512 с.
41. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристь, 2003. - 592 с.
42. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
43. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.

44. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
45. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
46. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
47. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
48. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
49. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. - СПб.: Лань, 1999. - 224 с.
50. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
51. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
52. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
53. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
54. Якушик В. М. Государство переходного типа (вопросы теории). – К.: Лыбидь, 1991. – 199 с.

Тема 4 Форма держави: теоретико-методологічні проблеми пізнання

1. Поняття форми держави.
2. Форма правління: поняття, види, ознаки.
3. Державний (територіальний) устрій: поняття, види, ознаки.
4. Поняття та суть державно-правового режиму.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть форми правління в сучасних державах.
2. Дайте визначення поняття монархії, назвіть її основні ознаки.
3. Що таке республіка? Назвіть основні ознаки сучасних демократичних республік.
4. Дайте порівняльну характеристику парламентської, президентської та змішаної республік.
5. Назвіть основні ознаки унітарної держави.
6. Назвіть характерні ознаки федерації.
7. Які є види федерацій?
8. Які існують принципи адміністративно-територіального поділу?

9. Визначте «державно-правовий режим». Які його основні складові?

Теми рефератів:

- Закономірності еволюції сучасних форм правління.
- Форма державного правління України та її розвиток у сучасних умовах.
- Сучасний стан і перспективи розвитку державно-правового режиму в Україні.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацюйте такі питання:

Співвідношення форми держави і її сутності. Різноманітність форм сучасних держав та її причини. Сучасні проблеми дослідження форми держави. Сучасні монархії та республіки. Унітарні держави та їх види. Поняття і види автономії. Федерації та їх види. Конфедерація, імперія, співдружність. Сучасний стан і перспективи розвитку державного устрою України. Демократичний і антидемократичний державно-правові режими, їх види та особливості. Фактори, які впливають на політичний режим.

2. Проаналізуйте з юридичної точки зору, спираючись на чинну Конституцію, форму Української держави.

3. Використовуючи сучасні наукові джерела на навчальну, наукову та періодичну літературу виписати в таблицю причини виникнення нетипових форм правління, державного устрою та політичного режиму.

3. Використовуючи наукову і періодичну літературу проаналізувати співвідношення таких форм державного устрою як: «унітарна держава», «федеративна держава», «конфедерація», «співдружність», «регіональна держава».

4. Використовуючи сучасні наукові джерела, назвіть (письмово) сучасні типи та види федерацій, дайте їм змістовну характеристику.

5. Опишіть (у таблиці) специфіку федеративного устрою РФ та США.

6. Підготуйте схему «Класифікація державно-правових режимів».

7. Обґрунтуйте, використовуючи приклади з реальної державно-правової практики, відмінності тоталітарного і авторитарного політико-правових режимів.

8. Підготуйте есе на тему «Форма держави: еволюція і сучасний стан».

9. Продовжуйте поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- форма держави
- форма державного устрою
- форма державного правління
- державно-правовий режим
- демократичний режим
- авторитарний режим
- тоталітарний режим

- монархія
- республіка
- унітарна держава
- федерація
- конфедерація
- імперія

Додаткова література:

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
3. Бостан Л. М., Бостан С. К. Держава і право епохи громадянського суспільства: Навч. посіб. для студентів, курсантів, слухачів. — 2-е вид. - Запоріжжя: Просвіта, 2003. – 452 с.
4. Бостан С. К. Монархия и полиархия как исторические типы формы государственного правления / С.К. Бостан // Вестник Запорожского национального университета (юридические науки). - 2006. - № 1. - С.17-23.
5. Бостан С. К. Понятие «форма государственного правления» в современной юридической науке / С. К. Бостан // Вестник Одесского института внутренних дел. - 2005. - № 4. - Ч. 1. - С.20-26.
6. Бостан С. К. Теоретико-правовые и конституционно-правовые основы концепции реформирования формы правления современного украинского государства / С. К. Бостан // Вестник Запорожского юридического института. - 2007. - № 3. - С.37-54.
7. Бостан С. К. Теоретико-правовые основы классических видов формы государственного правления / С. К. Бостан // Государство и регионы: научно-производственный журнал. Серия: Право. - 2008. - № 1. - С.5-13.
8. Бостан С. К. Типологизация государства: новые подходы / С. К. Бостан // Научный вестник Днепровского государственного университета внутренних дел: Сборник научных трудов. - 2006. - № 2. - С.36-42.
9. Бостан С. К. Форма правления современного государства: проблемы истории, теории, практики: [монография] / Бостан С. К. - М.: Юридический ин-т; Дикое поле, 2005. - 540 с.
10. Бруслик О. Ю. Конституційно-правова трансформація британської монархії в новітню епоху Єлизавети II (стаття друга) [Текст] / О. Ю. Бруслик // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 254-265.
11. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.

12. Вишне夫斯基, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишне夫斯基, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
13. Герилів, Д. Ю. Типологія держави : теоретико-правове дослідження : автореф. дис. канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Герилів Данило Юрійович ; Національний університет «Львівська політехніка». Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2014. – 22 с.
14. Губрієнко О. Сучасні монархії у світі: загальний огляд // Підприємництво, господарство і право. – 2008. - №5. – С. 33-37.
15. Джунь В. Доктрина установчої влади народу : історичний поступ [Текст] / В. Джунь // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 133-144.
16. Дородний П.Г. Формування органів виконавчої влади в державах з парламентською формою правління // Держава і право. – Випуск 39. – С.68-73.
17. Заяць Н. Теоретико-правові проблеми інституту президентства в механізмі реалізації державної влади в Україні // Право України. – 2009. - №6. – С.29-37.
18. Карлович А. До питання про поняття «напівпрезидентська республіка» // Підприємництво, господарство і право. – 2009. - №4. – С. 3-6.
19. Карлович А. Право вето глави держави як ефективний механізм відносин з парламентом у напівпрезидентській республіці // Підприємництво, господарство і право. – 2009. - №9. – С. 33-36.
20. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
21. Конституція України: Наук.-практ. комент. / Ред. колегія: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий. - Х.: Право, 2003. - 808 с.
22. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
23. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
24. Кузьмін С.А., Карпенко Д.М.. Теорія держави та права в питаннях і відповідях [Текст] : посібник / С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко. - К. : Вид. Паливода А. В., 2010. - 128 с. - (Серія «Шпаргалка»). - Бібліогр.: с. 121-122.
25. Мартинюк Р. Умови розвитку змішаної парламентарно-президентської форми правління в Україні //Юридична Україна. – 2008. - №5. – С.32-36.
26. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
27. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
28. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.

29. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
30. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
31. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління // Право України. – 2009. - №10. – С.72-77.
32. Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики // Право України. – 2009. - №10. – С.57-60.
33. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
34. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсесянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
35. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристь, 2001. - 656 с.
36. Проблемы теории государства и права. Учебное пособие / Под ред. М.Н. Марченко. М.: «ПРОСПЕКТ», 1999. - 504 стр.
37. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. - М.: Новый Юрист, 1999. - 240 с.
38. Протасова В. Республіканська форма правління: юридична природа й різновиди // Юридична Україна. – 2007. - №6. – С. 19-25.
39. Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій) [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Й. Сидоренко. - К. : Ун-т «Україна», 2013. - 197 с.
40. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
41. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
42. Сухонос В. Класифікація інституту глави держави: критерії та види // Право України. – 2007. - №11. – С.17-20.
43. Сухонос В. Конституційно-правовий та історичний аспекти припинення повноважень глави держави: теоретико-методологічний аналіз // Підприємництво, господарство і право. – 2007. - №6. – С. 122-125.
44. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристь, 2004. - 512 с.
45. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристь, 2003. - 592 с.
46. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
47. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.

48. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
49. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
50. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
51. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
52. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
53. Терещук М.М. Республіканська форма правління в Україні: тенденції розвитку // Часопис Київського університету права. – 2008. - №2. – С. 58-63.
54. Терещук М.М. Різновиди монархічної форми правління: порівняльна характеристика // Держава і право. – Випуск 38. – С.143-147.
55. Тимчук О. Демократичні політичні режими в сучасному світі: порівняльний аналіз // Підприємництво, господарство і право. – 2006. - №8. – С. 12-15.
56. Тихомиров Л. А. Монархическая государственность. М.: ГУП «Облиздат», 1998. - 671 с.
57. Тощенко Ж.Т. Государство как субъект теократии // Социс. – 2007. - №2. – С. 3-5.
58. Трачук П.А. Суб'єкт федерації як інститут публічної влади // Часопис університету права. – 2006. - №4. – 83-86.
59. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
60. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
61. Честнов И. Л. Актуальные проблемы государства и права. Эпистемология государства и права. - СПб., 2004. - 64 с.
62. Шакірзянова І.В. Політичний і державний режим: сучасні погляди та характеристики // Держава і право. – Випуск 39. – С. 58-62.
63. Шакірзянова І.В. Форма держави і державна влада: взаємовплив та взаємозумовленість категорій // Держава і право. – Випуск 43. – С. 73-79.
64. Шаповал В. М. Вищі органи сучасної держави: Порівняльний аналіз. - К.: Програма Л, 1995. - 136 с.;
65. Шаповал В. Форма державного правління як конституційний *modus vivendi* сучасної держави // Право України. – 2009. - №10. – С.38-56.
66. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
67. Якушик В. М. Государство переходного типа (вопросы теории). – К.: Лыбидь, 1991. – 199 с.

Тема 5 Право в системі соціальних регуляторів: проблеми співвідношення та взаємодії

1. Право і праворозуміння: методологічні підходи.
2. Поняття права: ознаки, зовнішні форми, функції.
3. Поняття правового регулювання суспільних відносин.
4. Правова система: поняття та структура.
5. Загальна характеристика основних правових систем сучасності.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю:

1. Чим зумовлене те, що таке явище, як право, не має єдиного розуміння?
2. У чому складність інтегративного підходу до розуміння права?
3. В яких значеннях можна використовувати термін «право»?
4. Перелічіть ознаки юридичного права.
5. У чому полягає сутність такої ознаки права, як нормативність?
6. У чому виражається зв'язок права з державним примусом?
7. Як співвідносяться поняття «правовий вплив» та «правове регулювання»?
8. Перелічіть ознаки правового регулювання.
9. Як взаємопов'язані нормативне та індивідуальне правове регулювання?
10. Охарактеризуйте типи правового регулювання.
11. Які ви знаєте стадії процесу правового регулювання?
12. Що таке механізм правового регулювання?
13. Назвіть ознаки механізму правового регулювання.
14. Охарактеризуйте основні методи правового регулювання.
15. Як співвідносяться поняття «правова система» та «система права»?
16. Назвіть критерії об'єднання правових систем у правові сім'ї.
17. Що таке правова сім'я?
18. Охарактеризуйте романо-германську правову сім'ю.
19. Охарактеризуйте англосаксонську правову сім'ю.
20. Охарактеризуйте мусульманське право.
21. Назвіть джерела мусульманського права.

Теми рефератів:

- Правові та релігійні норми: аспекти взаємодії.
- Правові та політичні норми: проблеми пріоритетності.
- Закріплення загально-соціальних та спеціально-юридичних принципів права в Конституції України.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання:

Загальна характеристика соціального регулювання. Право та мораль: спільні риси, відмінності, взаємодія, протиріччя. Правові та корпоративні норми: спільне та відмінне. Методологічні основи визначення сутності права. Розуміння сутності права у світовій і вітчизняній юриспруденції. Основні причини і умови виникнення різноманітних підходів до розуміння права і його суті. Основні теорії (концепції) права: теологічна теорія права, природна теорія права; історична школа права; вузько нормативна або юридично-позитивістська концепція права; соціологічні теорії права; психологічна теорія права; марксистська теорія права; інтегративний підхід. Три основних форми буття (існування) права: система писаного абстрактного права (нормативно-правові акти), система суспільної та індивідуальної правосвідомості і система конкретних правовідносин тощо. Проблема праворозуміння у вітчизняній теорії права: історія та сучасність. Марксизм і право. Тенденції розвитку світової правової думки в сучасних умовах. Синтезований підхід до праворозуміння як основна тенденція його розвитку в сучасній Україні. Загальносоціальні і спеціально-юридичні функції права. Функція регулювання, управлінська і охоронна функції. Проблема вироблення універсального визначення поняття права. Поняття принципів права, їх класифікація. Способи, методи та типи правового регулювання. Правовий режим. Види правового регулювання. Механізм правового регулювання суспільних відносин. Ефективність правового регулювання. Поняття і види соціальних цінностей. Соціальна цінність і призначення права в суспільстві і державі. Цінність права і прав людини і громадянина для суспільства та окремої особи. Взаємозв'язок і взаємозалежність держави і права, права і економіки, права і політики, права і культури. Основні завдання та функції права і законодавства. Співвідношення категорій «право», «правова система» та «система права». Основні елементи правової системи. Національна правова система України та її місце серед правових систем сучасності.

2. Проаналізуйте, представниками, яких напрямків в праві є наступні юристи: Б.Н. Чичерін, Б.А. Кістяківський, П.І. Новгородцев, Е.Н. Трубецької, Н.М. Коркунов, Г.Ф. Шершеневич?

3. Побудуйте термінологічну модель, яка б роз'яснювала розуміння права (різні типи розуміння права). Виділіть переваги і недоліки різних типів праворозуміння з точки зору юридичної практики.

4. Підготуйте в формі таблиці критерії та основні відмінності норм моралі і права, а також їх загальні властивості, пов'язані з нормуванням суспільних відносин.

5. Дайте змістовне обґрунтування взаємодії таких понять як: «право», «технічні норми», «соціальні норми», «ненормативні регулятори», «мораль», «звичаї», «традиції», «нормативні регулятори», «політичні програми», «етичні норми», «релігійні норми», «регламенти».

6. На конкретних прикладах обґрунтуйте взаємозв'язок права і економіки, права і ідеології, права і державної влади.

7. Чи можливий сьогодні такий орієнтир для розвитку правової політики держави як: «Право – возведено в закон воля панівного класу». Дайте змістовну відповідь.

8. Виберіть будь-яку конфліктну ситуацію в сучасному соціальному середовищі і опишіть як вона буде вирішуватися з позиції права - з одного боку, і з позиції моралі - з іншого.

9. Підготуйте есе на тему «Гармонійна система нормативного регулювання суспільних відносин: право у взаємодії з іншими соціально-нормативними регуляторами».

10. Який тип правових систем характеризує наступні країни: Росія, Франція, Англія, США, Пакістан, Австрія, Індія, Японія, Угорщина.

11. Проведіть письмово логічне і юридичне співвідношення таких понять: «система права», «правова система», «правова сім'я».

12. На конкретних прикладах проілюструйте причинно-наслідкові, функціональні, внутрішні і зовнішні зв'язки між різними елементами системи права.

13. На прикладі галузей українського права підберіть по п'ять прикладів: інститут права, підгалузь права і галузь права.

14. Наведіть приклади і аргументуйте значення заохочувальних і стимулюючих методів правового регулювання.

15. Дайте змістовне обґрунтування і покажіть взаємозв'язок таких понять: «правова система», «правове життя суспільства», «національна система права», «міжнародне право», «порівняльне правознавство», «правові системи сучасності».

16. Продовжуйте поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- праворозуміння
- позитивне (юридичне) право
- сутність права
- принципи права
- функції права
- структура права
- об'єктивне право
- суб'єктивне право
- матеріальне право
- процесуальне право
- публічне право
- приватне право
- предмет правового регулювання
- механізм правового регулювання
- правова система
- правова сім'я

Додаткова література:

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Авер'янов В.Б. Принципи верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практики реалізації // Право України. - 2010.- №3. - С.72-79.
3. Актуальні проблеми юридичної науки. Ч. 1: Теорія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Міжнародне право. Порівняльне правознавство [Текст]. - 2010. - 162 с.
4. Актуальні проблеми юридичної науки. Ч. 1: Теорія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Міжнародне право. Порівняльне правознавство [Текст]. - 2011. - 146 с.
5. Актуальні проблеми юридичної науки. Ч. 1: Теорія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Міжнародне право. Порівняльне правознавство [Текст]. - 2012. - 120 с.
6. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: НОРМА, 2002. - 608 с.
7. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. - М.: Статут, 2000. - 256 с.
8. Алексеев С. С. Право: азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. - М.: Статут, 1999. - 712 с.
9. Андрюшко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Я. Андрюшко; кер. роботи В. В. Дудченко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
10. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
11. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) Саратов: Изд-во СГАП, 2001. - 416 с.
12. Бандура О. Основні цінності права як система // Право України. – 2008. - №5. – С.14-19.
13. Берман Г. Дж Западная традиция права эпоха формирования / Г. Дж Берман; [пер. с англ. - 2-е изд.]. -М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.
14. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бірюков Руслан Миколайович ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». - О., 2011. - 204 арк.
15. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бірюков Руслан Миколайович ; Міжнар. гуманіт. ун-т. - О., 2011. - 20 с.
16. Боднар С.Б. Рівність як категорія філософії права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / С.Б. Боднар; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Л., 2010. - 20 с.

17. Бочаров Д. Правова позиція як форма конкретизації принципів права («візуальна» інтерпретація) [Текст] / Д. Бочаров // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 20-29.
18. Васянович О.А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман // Держава і право. – Випуск 39. – С. 93-98.
19. Введение в Украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. - О.: Юрид. л-ра, 2009. - 768 с.
20. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
21. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
22. Вступ до теорії правових систем / За заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко: Монографія. – К.: Юрид. думка, 2006. - 432 с.
23. Гапотій, В. Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Гапотій Віктор Дмитрович ; Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004. - 18 с.
24. Гришко О. М. Теорія держави і права [Текст] : практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук ; за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Ф. П. Шульженка ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». - К. : КНЕУ, 2013. - 308 с.
25. Гуняк О. Я. Інтерес як критерії поділу права на приватне та публічне: загальнотеоретичний аспект [Текст] / А. Я. Гуняк // Київський університет права НАН України. Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис. - 2016. - № 2. - С. 49-53.
26. Давид Р. Основные правовые системы современности / Пер. с франц. и вст. ст. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1988. - 496 с.
27. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности /Пер. с франц. В. А. Туманова. М.: Международные отношения, 1998. - 400 с.
28. Донченко О.П. Свобода як категорія права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12 / О.П. Донченко; Одес. нац. юрид. акад. - О., 2010. - 18 с.
29. Дудченко В. В. Традиция правового развития: плюрализм правовых учений. - О.: Юрид. л-ра, 2006. - 304 с.
30. Дудченко В. В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Дудченко; наук.консультант Ю.М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2007. – 35 с.
31. Дякович, О. В. Правова глобалістика (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дякович Олеся Вікторівна ;

- Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 23 с.
32. Дячишин, Я. В. Теоретико-методологічні аспекти формування правової системи суспільства : автореф. дис. канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дячишин Ярина Валеріївна ; Національний університет «Львівська політехніка». Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2014. – 25 с.
  33. Захарчук С. Співвідношення права та моралі: історико-теоретичні аспекти // Підприємництво, господарство і право. – 2007. - №4. – С. 133-136.
  34. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. - М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. - 510 с.
  35. Историческое и логическое в познании государства и права : [монография / А. И. Королев и др.] ; под ред. проф. А. И. Королева ; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. - Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. - 156 с.
  36. Казимирчук В.П. Право и методы его изучения. - М.: Юрид. лит., 1965. - 204 с.
  37. Калинина Э.А. Общая теория государства и права: краткий элементарный учебный курс / Э.А. Калинина. - Мн.: Молодёжное научное общество, 2005. - 84 с.
  38. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства як соціокультурний феномен: філософсько-правова рефлексія: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 12.00.12 / Ю.Ю. Калиновський; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. - Х., 2010. - 36 с.
  39. Кельзен Г. Чисте правознавство: 3 дод.: Проблема справедливості: Пер. з нім. - К.: Юніверс, 2004. - 496 с.
  40. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. М.: Аванта +, 2000. - 560 с.
  41. Кленнер Г. От права природы к природе права / Пер. с нем. / Под. ред Б. А. Куркина; Вступ. ст. Л. С. Мамута. М.: Прогресс, 1988. - 320 с.
  42. Ковальський В. С. Охоронна функція права як соціальний правовий феномен : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ковальський Віктор Семенович ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К., 2011. - 36 с.
  43. Козлов В. А. Проблемы предмета и методологии общей теории права. - Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1989. - 120 с.
  44. Козловский А. А. Право как познания: Вступление в гносеологии права. - Черновцы: Рута, 1999. - 295 с.
  45. Козюбра М. Актуальні дослідження принципу верховенства права [Текст] / М. Козюбра, А. Заєць // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 8. - С. 215-218.
  46. Козюбра М. Принципи права : методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій [Текст] / М. Козюбра // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 11. - С. 142-164.
  47. Колодій А. М. Принципи права України. - К.: Юрінком Інтер, 1998. - 208 с.

48. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
49. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
50. Коробець К. Принципи права й авторитетність : міркування щодо нормативності [Текст] / К. Коробець // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 9-19.
51. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення // Держава і право. – Випуск 44. – С. 25-31.
52. Кофман Б. Я. Праворозуміння як основний фактор комунікаційної взаємодії людини з правом [Текст] / Б. Я. Кофман // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 101-124.
53. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
54. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
55. Крижановський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01 / А. Ф. Крижановський; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2009. – 40 с.
56. Кузнєцова Н. С. Сучасне приватне право України : вектори європейського розвитку [Текст] / Н. С. Кузнєцова, О. В. Кохановська // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 49-55.
57. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. - М.: ИКД «Зерцало«М», 2002. – 288 с.
58. Лихова С. Зміст значення соціальної функції кримінального права [Текст] / С. Лихова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 2. - С. 68-74.
59. Ллойд Д. Идея права. Репрессивное зло или социальная необходимость / Пер. с англ. М.А. Юмашева. М.Ю.Юмашев, науч. ред. Ю.М. Юмашев. - М.: «ЮГОНА», 2002. - 416 с.
60. Лопуха А. Д., Зельцер И. М. Обычное право: вопросы теории и современная практика. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2002. - 250 с.
61. Лук'янова, Г. Ю. Комплементарно-цілісна концепція праворозуміння (аспекти загальної теорії) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Лук'янова Галина Юріївна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2013. – 21 с.
62. Лукашева Е. А. Общая теория права и многоаспектный анализ правовых явлений // Советское государство и право. - 1975. - № 4. - С. 23-33.
63. Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М. : Прогресс, 1981. - 304 с.

64. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
65. Луспеник Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства : співвідношення із принципом законності [Текст] / Д. Луспеник // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 8. - С. 9-20.
66. Львова О. Л. Біблійні витоки права у світлі сучасних тенденцій його розвитку [Текст] / О. Л. Львова // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 15-29.
67. Макаренко Л. О. Правова система та правова культура : особливості взаємозв'язку [Текст] / Л. О. Макаренко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 30-41.
68. Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір) [Текст] : монографія / Б. В. Малишев ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К. : Дакор, 2012. - 363 с.
69. Марксистско-ленинская общая теория государства и права: В 4 т. / Ред. В. М. Чхивадзе. Т. 3. Социалистическое право. М.: Юридическая литература, 1973. - 647 с.
70. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
71. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
72. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
73. Марчук В. П. «Свободное право» в буржуазной юриспруденции (критика концепции Е. Эрлиха). Киев: Изд-во «Вища школа», 1977. - 167 с.
74. Марчук В.М., Ніколаєва Л.В. Нариси з теорії права: Навч. посіб. - К: Істина, 2001. – 304 с.
75. Методологічні проблеми правової науки. Матеріали міжнар. наук. конференції 13-14 грудня 2002 р. Харків / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Акад. прав, наук України [Упоряд. М. І. Панов, Ю. М. Грошевий]. - Х.: Право, 2003. - 426 с.
76. Міма І. В. Місце християнсько-правових традицій у трансформаційних процесах права [Текст] / І. В. Міма // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2016. - Вип. 73. - С. 47-61.
77. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права / Вступит, статья, коммент. доктора юр. наук, проф. Ю. И. Гревцова. 2-е изд., доп. СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. Гос. Ун-та, Изд-во юридического факультета СПбГУ, 2004. - 224 с.

78. праві [Текст] / В. Нагребельний, В. Дерезь // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 1. - С. 158-163.
79. Національна правова система в умовах формування європейського правового простору [Текст] : зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. Інтернет-конф. : тези наук. доп., (м. Київ, 10 жовт. 2012 р.). - К. : [б. в.], 2012. - 315 с.
80. Неновски Н. Право и ценности / Вст. ст. и пер. с болг. В. М. Сафронова. М.: Прогресс, 1987. - 246 с.
81. Неновски Н. Преимственность в праве / Пер. с болг. В. М. Сафронова. М.: Юридическая литература, 1977. - 167 с.
82. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
83. Нерсесянц В. С. Право в системе социальной регуляции: (история и современность). М.: Знание, 1986. - 63 с.
84. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. - 366 с.
85. Нерсесянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. - 423 с.
86. Новгородцев П. И. Историческая школа юристов. СПб.: «Лань» 1999.- 189 с.
87. Оборотов Ю. Н. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права): Монографія. - Одеса: Юрид. літ., 2002. - 280 с.
88. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
89. Обычное право в России: проблемы теории, истории и практики. Ростов/н Д.: Изд-во СКАГС, 1999. - 368 с.
90. Оніщенко Н. М. Обізнаність в праві : деякі підходи до визначення [Текст] / Н. М. Оніщенко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 3-11.
91. Оніщенко Н.М. Плюралізм сучасного праворозуміння та визначень національних правових систем //Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2007. - С. 3-8.
92. Павленко Ж. О. Правове знання як технологічний ресурс: логіко-методологічний аспект. - Харків, 2004. - 128 с.
93. Папаян Р. А. Христианские корни современного права. - М.: НОРМА, 2002. - 416 с.
94. Пастернак, В. М. Християнські засади позитивного права : теоретичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Пастернак Вікторія Миколаївна ; Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 21 с.
95. Пацурківський П. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу [Текст] / П. Пацурківський, Р. Гаврилюк // Право України =

- Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 3. - С. 112-125.
96. Пацурківський П., Гаврилук Р. Спонтанність права: кроки за горизонт // Право України. - 2016. - №5. – С. 101 – 112.
97. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: «Лань», 2000. - 608 с.
98. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс - Харків: Право, 1998. - 416 с.
99. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
100. Погребняк С. Л. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. - Х.: Право, 2008 - 240 с.
101. Погребняк С. Принципи пропорційності як загальний принцип права [Текст] / С. Погребняк // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 39-46.
102. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. 2-е изд., доп. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 845 с.
103. Поляков А. В., Тимошина Е. В. Общая теория права: Учебник. - СПб.: Изд-во юрид. ф-та СПбГУ, 2005. - 472 с.
104. Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення [Текст] : зб. матеріалів юрид. наук.-практ. Інтернет-конф. : тези наук. доп., 15 груд. 2011 р. - К. : [б. в.], 2011. - 264 с.
105. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності [Текст] : монографія / [Оніщенко Н. М. та ін.] ; за заг. ред. проф., Засл. юриста України Ю. Л. Бошицького ; Київ. ун-т права Нац. акад. наук України. - К. : Кондор, 2012. – 614 с.
106. Правова система України: проблеми і тенденції розвитку [Текст] : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 3 червня 2010 р. / Нац. акад. правових наук України [та ін.] ; редкол.: Ю. П. Битяк [та ін.]. - Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. - 171 с.
107. Правова система України: становлення і перспективи розвитку [Текст] : зб. тез наук. доп. та повідомлень за матеріалами Міжвуз. студ. наук.-практ. конф., 26 квітня 2013 р., м. Полтава / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», Полтав. юрид. ін-т ; [ред. кол.: О. П. Бушан та ін.]. - Х. : Точка, 2013. - 225 с.
108. Правові системи сучасності [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Ю. С. Шемшученко та ін.] ; за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - К. : Юридична думка, 2012. - 490 с.
109. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсисянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.

110. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
111. Розин В. М. Генезис права: Методологический и культурологический анализ. М.: NOTA BENE Медиа Трейд Компания, 2003. - 336 с.
112. Ролз Дж. Теорія справедливості / Пер. з англ. О.Мокровольський. - К.: Основа, 2001. - 822 с.
113. Сабо И. Основы теории права. / Пер. с венг. и вступ. ст. д.ю.н. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1974. - 270 с.
114. Сабо И. Социалистическое право / Пер. с венг. и вступ. ст. д.ю.н. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1964. - 396 с.
115. Сандевуар П. Введение в право. - М.: Интратэк-Р, 1994. - 324 с.
116. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
117. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
118. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. Т. 1. Элементный состав / В. М. Сырых. - М. : Юстицинфом, 2000. - 528 с.
119. Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Тарасишина; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2008. – 19 с.
120. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
121. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
122. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
123. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
124. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
125. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
126. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
127. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
128. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.

129. Тимошенко В. Лекція професора В. Тимошенко : «Вступ до курсу «функції права»» [Текст] / В. Тимошенко // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 2. - С. 185-195.
130. Тихомиров О. Юриспруденції методологія // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. — Т. 1. — С. 1118-120.
131. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. - СПб.: Лань, 1999. - 224 с.
132. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. - К.: Сфера, 1999. - 232 с.
133. Харт Х. Л. А. Концепція права: Пер. з англ. - К.: Сфера, 1998. - 236 с.
134. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні. - Х.: Право, 2008. - 160 с.
135. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
136. Хоменко О. В. Правові дефініції : сутнісні ознаки [Текст] / О. В. Хоменко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 42-46.
137. Циппеліус Р. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів. - Роман Корнута. - К.: Вид-во «Реферат», 2004. - 176 с.
138. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
139. Честнов И. Л. Актуальные проблемы государства и права. Эпистемология государства и права. - СПб., 2004. - 64 с.
140. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
141. Чистое учение о праве Ганса Кельзена к XIII конгрессу Международной ассоциации правовой и социальной философии (Токио, 1987) Сб. пер. Вып. 1. / Пер с нем. С. В. Лезова, Ю. С. Пивоварова. М., 1987. - 195 с.
142. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
143. Явич Л. С. Право и общественные отношения (Основные аспекты содержание и формы советского права). М.: Юридическая литература, 1971. - 152 с.
144. Явич Л. С. Право и социализм. М.: Юридическая литература, 1982. - 175 с.
145. Явич Л. С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития функционирования юридической формы общественных отношений. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. - 207 с.
146. Якимов А. Ю. Статус субъекта права (теоретические вопросы) // Государство и право. - 2003. - № 4. - С. 5-10

Тема 6 Актуальні проблеми правотворчості, правозастосовчої діяльності, тлумачення норм права

1. Загальна характеристика джерел права.
2. Правотворчість: співвідношення теорії та практики.
3. Застосування норм права та його місце в процесі їх реалізації, суб'єкти застосування норм права.
4. Поняття, суть і види тлумачення норм права.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю:

1. Яким чином розуміють категорії «форма права» та «джерело права» у юриспруденції?
2. Перелічіть види форм (джерел) права.
3. Дайте визначення нормативно-правового акта, назвіть його ознаки.
4. Перелічіть структурні елементи нормативного акта.
5. Що таке юридична сила нормативно-правового акта?
6. Що таке закон? Назвіть його характеристики.
7. З яких питань приймаються конституційні закони?
8. Перелічіть види законів.
9. З якими моментами закон пов'язує дію нормативно-правового акта у часі?
10. Що таке правотворчість?
11. Назвіть функції правотворчості.
12. Які види правотворчості виділяє теорія права?
13. З яких стадій складається правотворчість?
14. Що таке реалізація права?
15. Які бувають форми реалізації права?
16. Чому використання правових норм посадовцями та представниками державних органів має відмінності від використання права іншими особами?
17. Дайте визначення застосуванню права.
18. Хто може бути правозастосовцем?
19. Які випадки обумовлюють необхідність правозастосовної діяльності?
20. Дайте характеристику стадіям правозастосування.
21. Які вимоги до правильного правозастосування, як вони пов'язані з його принципами?
22. Що таке прогалини права, як їх долати?
23. Чим обумовлена необхідність тлумачення норм права?
24. Які бувають способи тлумачення норм права?
25. Які бувають види тлумачення за обсягом?
26. Що таке принципи тлумачення?
27. Хто може бути суб'єктом тлумачення правових норм?
28. Які органи можуть бути суб'єктами офіційного тлумачення?

29.Що таке інтерпретаційний акт?

30.Перелічіть види інтерпретаційних актів.

31.Яку роль тлумачення права відіграє у правозастосовній практиці?

Теми рефератів:

- Правовий звичай та правовий прецедент: теоретико-правовий аналіз та значення для України.
- Прогалини в праві: умови виникнення та шляхи подолання.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання:

Поняття форми (джерела) права. Різні підходи до розуміння джерел права. Співвідношення понять «форма» та «джерело» права. Джерела права в формально-юридичному аспекті. Нормативно-правові акти як основні джерела права: класифікація, особливості, проблеми. Співвідношення правоутворення та правотворчості. Правотворчість та законотворчість. Юридична техніка та її значення для правотворчості. Засоби, правила та прийоми як елементи юридичної техніки. Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки. Нормотворча техніка: поняття, елементи, види. Законодавча техніка.

Поняття реалізації норм права. Поняття реалізації різних форм права і видів права. Основні форми реалізації норм права: дотримання, виконання, використання та застосування. Суб'єкти реалізації норм права. Основні вимоги реалізації норм права.

Особливість застосування як форми реалізації. Стадії застосування норм права та основні вимоги до нього. Застосування права і правових норм як особлива форма реалізації права. Поняття, основні ознаки, суть і визначення правозастосувальної діяльності. Поняття механізму (процесу) і основні стадії (або етапи) правозастосувальної діяльності. Основні загальні вимоги правозастосувальної діяльності: правомірність, конституційність, правозаконність, справедливість, обґрунтованість, доцільність, істинність і об'єктивність, раціональність, гуманізм тощо. Основні і факультативні процесуальні вимоги застосування правових норм, згідно із процесуальним правом та законодавством.

З'ясування та роз'яснення юридичних норм. Поняття і суть офіційного тлумачення норм права і законодавства (аутентичне, нормативне, казуальне, делеговане). Суб'єкти тлумачення: державні та недержавні організації, посадові особи, громадяни. Види тлумачення за суб'єктами. Офіційне і неофіційне та їх різновиди. Методологічні проблеми дослідження реалізації та тлумачення норм права. Сучасний погляд на проблеми тлумачення норм права. Застосування права і правових норм за аналогією закону і аналогією права.

2. У 1979 р в Кенії помер відомий адвокат Отинія, який народився в африканському племені Луо. Вдова адвоката зібралася ховати чоловіка на його власній землі під м. Найробі за християнським європейським обрядом. Однак

родина Луо цьому перешкодила і зажадала зробити похорон за місцевим обрядом і зовсім в іншому місці. Крім цього виникло питання про вдову, так як в Кенії старійшини роду вирішують, хто з родичів успадкують власність покійного, вдову і неодружених дітей. Суд першої інстанції відмовив родині Луо в їх претензіях. Апеляційний же суд визнав основні вимоги старійшин племені. На які джерела права спирався суд першої інстанції у своєму рішенні, а на які - апеляційний суд? Дайте розгорнутий коментар проблеми.

3. У юридичній літературі існують два основних підходи: 1) ототожнює поняття «форма права» і «джерело права»; 2) змістовно розводить поняття «форма права» і «джерело права». Сформулюйте аргументи, що обґрунтовують правильність першого та другого підходів. Що Ви думаєте з цього приводу?

4. Чи має значення нормативно-правовий акт і правові звичаї в англосаксонській системі права, де основним джерелом права виступає юридичний прецедент. Змістовно аргументуйте свою відповідь використовуючи конкретні приклади з юридичної практики.

5. Який звичай є правовим, чим правовий звичай істотно відрізняється від народних звичаїв? Чи має значення правовий звичай для сучасної юридичної практики в Україні? В яких галузях права можливо і передбачено використання правових звичаїв?

6. Дайте змістовне обґрунтування співвідношенню таких понять як: «правотворчість» - «законотворчість», «рецепція права» - «спадкоємність права», «об'єктивність» - «суб'єктивність» в правотворчому процесі, «форма права» - «правова форма». І приведіть практичні приклади, що пояснюють співвідношення даних понять.

7. Поясніть, що означає англійське прислів'я: «Суддя є рабом минулого і деспотом майбутнього».

8. Підберіть приклади нормативних договорів, які є формою права для української правової системи та обґрунтуйте їх значення для юридичної практики.

9. Підготуйте есе на тему: «Правотворчий процес в Україні: проблеми і основні завдання на сучасному етапі розвитку».

10. На підставі чинного законодавства, вкажіть, в яких нормативно-правових актах передбачається аналогія закону і аналогія права.

11. Дайте змістовне обґрунтування і взаємозв'язок таких понять: «дія права», «правові дії», «реалізація права», «безпосередні форми реалізації права», «виконання», «правозастосування», «опосередкована форма реалізації права», «дотримання», «використання».

12. Як Ви думаєте в якій формі реалізації права можливе виникнення зловживання правом і дайте змістовне пояснення цього правового феномена на конкретних прикладах з юридичної практики.

13. Підберіть приклади з чинного законодавства України правових презумпцій і юридичних фікцій. Обґрунтуйте їх сутність, призначення в правовому регулюванні суспільних відносин.

14. Підготуйте есе на тему «Юридичний процес в сучасній Україні: проблема і перспективи вдосконалення»

15. До якого виду юридичного тлумачення (казуальне, автентичне, нормативне, доктринальне, побутове) відносяться: а) рекомендація адвоката клієнту з питань спадкування; б) роз'яснення про прибутковий податок в інструкції; в) коментар науковців з питання залучення експертів до судових розслідувань; г) роз'яснення Судової колегії Верховного Суду щодо конкретної справи; д) роз'яснення, дане урядом з приводу прийнятої ним постанови.

16. Застосуйте необхідний спосіб тлумачення норм права, що містяться в наступних статтях:

«Стаття 4. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі (Кримінальний Кодекс)

1. Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування.

2. Злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння.

3. Часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності.»

«Стаття 6. Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених на території України

1. Особи, які вчинили злочини на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом.

2. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України.

3. Злочин визнається вчиненим на території України, якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України.

4. Питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними злочину на території України вирішується дипломатичним шляхом.»

«Стаття 33. Сукупність злочинів

1. Сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини цього Кодексу, за жоден з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються злочини, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом.

2. При сукупності злочинів кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу.»

«Стаття 134. Незаконне проведення аборту

1. Проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти, - карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста до двохсот сорока годин,

або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Незаконне проведення абортів, якщо воно спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність або смерть потерпілої, - карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.»

17. Продовжуйте поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- форма (джерело) права
- нормативно-правовий акт
- правовий звичай
- правовий прецедент
- нормативний договір
- правова доктрина
- загальні принципи права
- релігійні тексти
- юридична сила нормативно-правових актів
- закон, підзаконний акт
- конституція
- конституційний закон
- кодекс
- звичайний закон
- поточний закон
- спеціальний закон
- надзвичайний закон
- органічний закон
- дія нормативно-правового акта
- зворотна дія закону
- переживання закону
- правотворчість
- правоутворення
- законотворчість.
- система права
- галузь права
- інститут права
- підгалузь права
- систематизація законодавства
- облік
- кодифікація
- інкорпорація
- консолідація

- основи законодавства
- статут, положення
- реалізація норм права
- додержання норм права
- виконання норм права
- використання норм права
- застосування норм права
- стадії застосування норм права
- правозастосовний акт
- прогалини у законодавстві
- аналогія закону
- аналогія права
- тлумачення норм права
- принципи тлумачення
- офіційне тлумачення
- неофіційне тлумачення
- нормативне тлумачення
- казуальне тлумачення
- автентичне тлумачення
- делеговане тлумачення
- акт тлумачення

Додаткова література:

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: НОРМА, 2002. - 608 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. - М.: Статут, 2000. - 256 с.
4. Алексеев С. С. Право: азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. - М.: Статут, 1999. - 712 с.
5. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
6. Бедрій М. М. Правовий звичай у первісному (додержавному) суспільстві: окремі акценти [Текст] / М. М. Бедрій // Київський університет права НАН України. Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис. - 2016. - № 2. - С. 24-27.
7. Белкин А. А. Источники права и практическая юриспруденция // Ученые записки юридического факультета СПбГУЭиФ. Вып. 1 (11), 2004. - С. 87-100.

8. Белкин А. А. Обычаи и обыкновения в государственном праве // Правоведение 1998. - № 1. - С. 24-28.
9. Бобровник С.В., Богінич О.Л. Система законодавства України: Актуальні проблеми та перспективи розвитку. – К.: Наукова думка, 1994. – 123 с.
10. Васянович О.А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман // Держава і право. – Випуск 39. – С. 93-98.
11. Введение в Украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. - О.: Юрид. л-ра, 2009. - 768 с.
12. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
13. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
14. Гарник Л. Л. Зупинення дії нормативно-правового акту (питання теорії та практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Л. Гарник; Інститут законодавства Верховної Ради України. - К., 2010. - 20 с.
15. Головатий С. Рішення Європейського суду з людських прав : «прецедентне право» чи прецедентна практика? [Текст] / С. Головатий // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 70-80.
16. Головатий С. Так чим же насправду є «Конституція Пилипа Орлика»? // Право України. - 2016. - №1. – С. 113 – 129.
17. Головатий, С. Лекція доктора юридичних наук Сергія Головатого : «Розуміти людські права за Західною правничою традицією» [Текст] / С. Головатий // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 4. - С. 126-141.
18. Гончаров, В. Ex tunc v. ex nunc : проблема дії в часі судових рішень прецедентного характеру у практиці Європейського суду з прав людини [Текст] / В. Гончаров // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 4. - С. 76-85.
19. Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. М.: Норма. - 160 с.
20. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування. К.: «АртЕк». 1997. - 584 с.
21. Дзюбенко О.Л. Юридична техніка відомчої нормотворчості в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.Л. Дзюбенко; Київ. нац. ун-т внутр. справ. - К., 2010. - 16 с.
22. Дума В.В. Правозастосовча діяльність та форми її здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В.В. Дума; Київ. нац. ун-т внутр. справ. - К., 2010. - 20 с.
23. Дякович, О. В. Правова глобалістика (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дякович Олесь Вікторівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 23 с.

24. Загайнова С.К. Судебный прецедент: проблемы правоприменения. - М.: НОРМА, 2002. – 176 с.
25. Законодавство: проблеми ефективності. - К.: Наукова думка, 1995. – 229 с.
26. Зивс С. Л. Источники права. Монография, Москва, издат. «Наука», 1981 г. - 241 с.
27. Иванченко О. М. Співвідношення норм міжнародного і національного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Иванченко; кер. роботи В. В.Завальнюк; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – 23 с.
28. Калинин А. Ю., Комаров С. А. Форма (источник) права как категория в теории государства и права // Правоведение. 2000. - № 6. - С. 3-10.
29. Калинина Э.А. Общая теория государства и права: краткий элементарный учебный курс / Э.А. Калинина. - Мн.: Молодёжное научное общество, 2005. - 84 с.
30. Кириченко О.М. Критерії класифікації органічних законів у системі джерел права України // Держава і право. – Випуск 39. – С. 103-109.
31. Козловский А. А. Право как познания: Вступление в гносеологии права. - Черновцы: Рута, 1999. - 295 с.
32. Козюбра М. Судова правотворчість : аномалія чи іманентна властивість правосуддя [Текст] / М. Козюбра // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 38-48.
33. Коломоєць Т. Джерела адміністративного права : проблемні питання доктринального визначення, класифікації та системного аналізу [Текст] / Т. Коломоєць // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 72-79.
34. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
35. Конституція України: Наук.-практ. комент. / Ред. колегія: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий. - Х.: Право, 2003. - 808 с.
36. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
37. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
38. Крусян А. Конституція в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму (у контексті актуальних питань конституційних перетворень) // Право України. - 2016. - №6. – С. 70 – 78.
39. Кузнецова Н. Еволюція поглядів на проблему судової правотворчості у європейській континентально-правовій доктрині [Текст] / Н. Кузнецова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 28-37.
40. Кузьмін С.А., Карпенко Д.М.. Теорія держави та права в питаннях і відповідях [Текст] : посібник / С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко. - К. : Вид. Паливода А. В., 2010. - 128 с. - (Серія «Шпаргалка»). - Бібліогр.: с. 121-122.

41. Лозинська, І. В. Правотворчість у правовій державі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Лозинська Ірина Володимирівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2012. – 20 с.
42. Лопуха А. Д., Зельцер И. М. Обычное право: вопросы теории и современная практика. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2002. - 250 с.
43. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
44. Львова О. Л. Біблійні витоки права у світлі сучасних тенденцій його розвитку [Текст] / О. Л. Львова // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 15-29.
45. Мазурик, К. З. Закон та особливості його реалізації в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Мазурик Катерина Зіновіївна ; Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 19 с.
46. Майданик Р. Вчення про джерела цивільного права України [Текст] / Р. Майданик // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 53-63.
47. Малишев Б. Судова правотворчість у контексті судової реформи в Україні [Текст] / Б. Малишев // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 34-38.
48. Марксистско-ленинская общая теория государства и права: В 4 т. / Ред. В. М. Чхивадзе. Т. 3. Социалистическое право. М.: Юридическая литература, 1973. - 647 с.
49. Марченко М. Н. Источники права: Учебное пособие. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. - 760 с.
50. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
51. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
52. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
53. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. В. Місевич; кер. роботи А. А. Козловський ; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2005. – 19 с.
54. Муромцев Г. И. Источники права в развивающихся странах Азии и Африки: система и влияние традиции. Монография. М.: Изд-во РУДН, 1987.- 152 с.
55. Муромцев Г. И. Юридическая техника (некоторые теоретические аспекты) // Правоведение. 2000. - № 1. - С. 9-20.

56. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсисянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
57. Нерсисянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. - 366 с.
58. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
59. Онищук, І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Онищук Ігор Ігорович ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2012. – 21 с.
60. Оніщенко Н. До питання про категорію «джерело права» : ретроспективний аналіз, дискусії, сучасний погляд [Текст] / Н. Оніщенко // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 56-63.
61. Оніщенко Н. М. Сутність і зміст сучасної правотворчості у теоретико-методологічній та філософській інтерпретації [Текст] / Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 358-360.
62. Панов М. Джерела кримінального права : поняття, види, правове значення [Текст] / М. Панов // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 80-89.
63. Папаян Р. А. Христианские корни современного права. - М.: НОРМА, 2002. - 416 с.
64. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права [Текст] / Н. Пархоменко // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 9-16.
65. Пастернак, В. М. Християнські засади позитивного права : теоретичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Пастернак Вікторія Миколаївна ; Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 21 с.
66. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: «Лань», 2000. - 608 с.
67. Петришин О. Судова практика як джерело права в Україні : проблеми теорії [Текст] / О. Петришин // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 20-27.
68. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
69. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. 2-е изд., доп. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 845 с.

70. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсисянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
71. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
72. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. - М.: Новый Юрист, 1999. - 240 с.
73. Радейко, Р. І. Теоретико-правові засади формалізації права : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Радейко Роман Ігорович ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 22 с.
74. Разумович Н. Н. Источники и форма права // Советское государство и право. 1988. - № 3. - С. 19-27.
75. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика [Текст] : монографія / В. І. Риндюк ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - К. : Юридична думка, 2012. - 271 с.
76. Свечникова Л. Г. Понятие обычая в современной науке: подходы, традиции, проблемы (на материалах юридической и этнологической наук) // Государство и право. 1998. № 9. - С. 98-102.
77. Святоцький О. Судовий прецедент та судова практика : порівняльно-правовий аспект [Текст] / О. Святоцький // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 64-69.
78. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
79. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
80. Смирнова К. Джерела права Європейського Союзу : новітні тенденції розвитку [Текст] / К. Смирнова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 90-97.
81. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
82. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
83. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
84. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
85. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
86. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.

87. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
88. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
89. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
90. Теплюк М. До проблеми якості Закону України як джерел права [Текст] / М. Теплюк, О. Ющик // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 17-26.
91. Тополевський Р. Система джерел права України : сучасний стан і перспективи розвитку [Текст] / Р. Тополевський // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 27-33.
92. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
93. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
94. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
95. Шебанов А. Ф. Форма советского права. М.,: Юридическая литература, 1968. - 215 с.
96. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. - К.: Реферат, 2007. - 640 с.
97. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.

Тема 7 Проблеми юридичної відповідальності, законності і правопорядку

1. Право, особистість і поведінка: теоретико-методологічні та практичні проблеми.
2. Поняття, основні ознаки і принципи юридичної відповідальності громадян, юридичних осіб, органів державної влади.
3. Загальна теоретико-правова характеристика законності.
4. Поняття, ознаки і структура правопорядку.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю:

1. Що таке правова поведінка?
2. Що розуміють під соціальною значущістю правової поведінки?
3. З яких елементів складається правовий вчинок?

4. Чи завжди правомірна поведінка є соціально корисною?
5. Які бувають види правомірної поведінки?
6. Що таке зловживання правом?
7. З яких елементів складається склад правопорушення?
8. Які бувають форми вини?
9. З яких елементів складається об'єктивна сторона правопорушення?
10. У чому відмінність між злочинами та проступками?
11. Що таке юридична відповідальність?
12. Що таке перспективна (позитивна) юридична відповідальність, що є її антиподом?
13. Перелічіть цілі юридичної відповідальності.
14. Які ви знаєте принципи юридичної відповідальності? Дайте їм коротку характеристику.
15. Які бувають види юридичної відповідальності?
16. Чим відрізняються підстави настання юридичної відповідальності від підстав притягнення до юридичної відповідальності?
17. Що таке необхідна оборона?
18. Перелічіть стадії юридичної відповідальності.

Теми рефератів:

- Юридична відповідальність і державний примус, питання їх співвідношення.
- Зміцнення законності як умова створення правової держави.
- Роль законності і правопорядку в житті суспільства.
- Права людини і законність.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання:

Поняття і суть правомірної поведінки особи. Правомірна та законослухняна поведінка. Загальна характеристика окремих типів або видів правомірної поведінки особи: звичаєва, стереотипна, принципова (соціально-корисна), маргінальна, конформістська, ситуаційна, цілеспрямована, індивідуальна, групова, юридичної особи тощо.

Соціальні причини правопорушень. Проблеми попередження правопорушень. Поняття, основні ознаки, суть і визначення правопорушень. Класифікація або види правопорушень за формами права і галузями права і законодавства. Склад правопорушення – суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона і об'єктивна сторона правопорушення. Поняття і види кримінальних злочинів – як особливий вид правопорушень. Поняття осудності і неосудності. Форми і види вини правопорушника. Поняття суспільної шкоди або соціальної небезпеки. Соціальна відповідальність та її види. Місце юридичної відповідальності в системі соціальної відповідальності. Юридична відповідальність в позитивному та негативному розумінні. Види юридичної і правової відповідальності за галузями права і законодавства, за формами і

видами права: конституційна, адміністративна, дисциплінарна, господарсько-правова, кримінальна, матеріальна і процесуальна, договірна, звичаєво-правова, міжнародно-правова тощо.

Невирішені питання юридичної відповідальності. Основні причини і умови правопорушень. Соціальні і біологічно-генетичні, економічні і політичні причини і умови правопорушень. Основні державно-правові і громадські форми, засоби і методи ліквідації основних причин і умов правопорушень. Шляхи і засоби зниження кількості правопорушень.

Обставини і підстави звільнення від юридичної відповідальності: у випадку необхідної оборони, крайньої необхідності, професійного ризику, невеликої шкоди чи суспільної небезпеки тощо. Основні стадії юридичної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Поняття і суть презумпції невинуватості як юридична гарантія законності і правопорядку, прав і свобод громадян.

Розуміння законності в правовій державі. Гарантії законності: поняття, система і форми реалізації. Підходи до правопорядку. Тенденції розвитку правопорядку. Співвідношення законності і правопорядку. Проблеми і шляхи зміцнення законності і правопорядку. Правопорядок та його сучасне розуміння.

2. Завдання на складання логічного ряду: виключіть зайве поняття і назвіть поняття, що об'єднує перераховані терміни: маргінальна поведінка, конформістська поведінка, звичайна поведінка, соціально-активна поведінка, правопорушення.

3. Наведіть приклади і охарактеризуйте часткову, солідарну і субсидіарну цивільно-правову відповідальність.

4. На залізничній станції сталася бійка між молодими людьми. У бійці А. складаним ножом завдав поранення в руку Б. Після значної втрати крові, Б. був поміщений в лікарню, перев'язаний і покладений на ліжко біля вікна до приходу лікаря. жалислива медсестра відкрила кватирку, щоб потерпілому легше дихалося. Ослаблення організму від втрати крові в поєднанні з дією протягу привели Б. в результаті до смерті. Отже, смерть Б. в даному випадку ми розглядаємо як результат. Що, на вашу думку, стало причиною цього результату? Інакше кажучи, кого слід притягати до відповідальності?

5. Самостійно виберіть п'ять статей з особливої частини Кримінального кодексу України і зробіть комплексний аналіз складу правопорушень передбачених цими статтями.

6. Водій автомобіля проїхав на червоне світло. Наведіть один приклад, коли за наслідки даного правопорушення водій нестиме відповідальність за нормами адміністративного права, і один приклад, коли за наслідки даного правопорушення водій нестиме відповідальність за нормами кримінального права.

7. У місті Н. сталася дорожньо-транспортна пригода (ДТП), в результаті якої зіткнулися автомашини «Жигулі» і «Волга». Кожен з учасників доводив, що він їхав на зелене світло світлофора, тоді як інша сторона порушила правила дорожнього руху, намагаючись проїхати перехрестя на червоний сигнал

світлофора. Сформулюйте проблему, яка призвела до виникнення правовідносини. Назвіть учасників даних правовідносин. Як і за нормами якого кодексу буде вирішуватися протиріччя між учасниками даних правовідносин? Який буде склад учасників при вирішенні правовідносин? Яку відповідальність буде нести винуватець ДТП?

8. Прочитайте текст і знайдіть хибне твердження. Сформулюйте правильне твердження. Обґрунтуйте, чому ви вважаєте, що дане твердження хибне, а ваша формулювання є правильним. «Юридична відповідальність - це застосування до винного заходів державного примусу за вчинене правопорушення, що включає застосування заходів кримінального покарання за вчинений злочин, призначення штрафу за адміністративний проступок. Разом з тим відшкодування збитків через суд за заподіяну шкоду одним громадянином іншому видом юридичної відповідальності не є, оскільки в даному випадку мова йде про взаємовідносини приватних осіб».

9. Проаналізуйте принцип законності та сформулюйте основні проблеми забезпечення правопорядку в сучасній Україні.

10. Підготуйте есе на тему «Відновлення режиму законності та забезпечення правопорядку в сучасній Україні».

11. Продовжуйте поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- правовідносини
- суб'єктивне право
- юридичний обов'язок
- зміст правовідносин
- склад правовідносин
- об'єкт правовідносин
- суб'єкт правовідносин
- фізична особа
- юридична особа
- юридичний факт
- правоздатність
- дієздатність
- деліктоздатність
- правова поведінка
- правомірна поведінка
- правопорушення
- правовий вчинок
- склад правопорушення
- об'єкт правопорушення
- об'єктивна сторона правопорушення
- суб'єкт правопорушення
- суб'єктивна сторона правопорушення
- злочин

- проступок (делікт)
- конституційний проступок
- цивільно-правове правопорушення
- адміністративно-правове правопорушення
- дисциплінарне правопорушення
- юридична відповідальність
- кримінальна відповідальність
- конституційна відповідальність
- цивільно-правова відповідальність
- адміністративна відповідальність
- дисциплінарна відповідальність.
- законність
- гарантії законності
- громадський порядок
- правопорядок
- державна дисципліна

Додаткова література:

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н.Г. Александров. – М. : Юриздат, 1955. – 176 с.
3. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумови правомірної поведінки особи : теоретичні аспекти // Право України.- 2006.-№ 1.- С. 50 – 54.
4. Бондар Ю.М. Принцип верховенства права як умова правового закону // Права людини: історія та сучасність / Збірник матеріалів VI наукової конференції студентів та молодих учених факультету правознавства та міжнародних відносин УДУФМТ: 15 березня 2013 р. – К.: УДУФМТ, 2013. – с. 35-39.
5. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. (Очерки теории). М.: Юридическая литература, 1976. - 215 с.
6. Буткевич В. Фактори негативного впливу на ефективність реалізації прав людини в Україні // Право України. – 2009. - №4. – С.36-41.
7. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві (на прикладі удосконалення інституту юридичної відповідальності) // Часопис Київського університету права. – 2009. - №2. – С.16-20.
8. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини шляхом удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою // Часопис Київського університету права. – 2009. - №3. – С.25-30.
9. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.

10. Вишнеvский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишнеvский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишнеvского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
11. Волков А.В. Принцип недопустимости злоупотребления гражданскими правами в законодательстве и судебной практике (анализ более 250 судебных дел о злоупотреблении правом) / А.В. Волков. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 960 с.
12. Волков А.В. Теория концепции «злоупотребление гражданскими правами» / А.В. Волков. – Волгоград : Станица-2, 2007. – 352 с.
13. Габоев А. Б. Права и свободы человека и гражданина - важнейший составляющий элемент при осуществлении государственной национальной политики // Государство и право. 2005. № 1. - С. 122-125.
14. Донченко О.П. Свобода як категорія права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12 / О.П. Донченко; Одес. нац. юрид. акад. - О., 2010. - 18 с.
15. Егоров Н.Д. О понятии субъективного права / Н.Д. Егоров // Правосубъектность по гражданскому и хозяйственному праву. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – 197 с.
16. Завальний А.М. Доктринальний підхід до структури юридичного обов'язку / А.М. Завальний // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2009. – Спец. Випуск № 3. – С. 24–29.
17. Ильин И. А. О сущности правосознания // Ильин И. А. Сочинения. В 10 т./ Сост., вст. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы. Т. 4. М.: Русская книга, 1993-1994. - 620 с.
18. Каленіченко Л. І. Правозастосовні помилки працівників міліції та способи їх усунення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Каленіченко Лідія Іванівна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2011. - 18 с.
19. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні // Право України. – 2009. - №4. – С.4-21.
20. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини // Право України. – 2008. - №6. – С.4-8.
21. Карташев В.И. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / Карташов В.Н.; Под ред.: Матузов Н.И. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. - 218 с.
22. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. - 480 с.
23. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
24. Кондрат С.С. Правомірна поведінка та правопорядок : взаємозв'язок та взаємозумовленість // Держава і право : зб. наук, праць.- 2006.- Вип.31.- С. 35-38.
25. Кондрат С.С. Юридично значуща поведінка: основні концепції та підходи до вивчення // Держава і право : зб. наук, праць.- 2005.- Вип. 30.-С 73-77.
26. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.

27. Коталейчук С.П. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : Навч. посіб. / С.П. Коталейчук, П.Я. Пісной. - К. : КНТ, 2011. - 560 с.
28. Краснов М. А. Ответственность в системе народного представительства (методологические подходы) / Краснов М. А. – М. : Ин-т государства и права, 1999. – 55 с.
29. Красовська В. Г. Ефективність дії правових стимулів та обмежень у механізмі правового регулювання / В. Г. Красовська // Право України. – 2010. – № 6. – С. 182–188.
30. Крусс В.И. Злоупотребление правом : [учеб. пособие] / В.И. Крусс. – М. : Норма, 2010. – 176 с.
31. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М.: Юридическая наука, 1976. - 191 с.
32. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология. - М. : Наука, 1982. – 288 с.
33. Липинский Д. А. Проблемы юридической ответственности / под. ред. Р. Л. Хачатурова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 385 с.
34. Лихова С. Зміст значення соціальної функції кримінального права [Текст] / С. Лихова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 2. - С. 68-74.
35. Ллойд Д. Идея права. Репрессивное зло или социальная необходимость / Пер. с англ. М.А. Юмашева. М.Ю.Юмашев, науч. ред. Ю.М. Юмашев. - М.: «ЮГОНА», 2002. - 416 с.
36. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
37. Малейн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. - М.: Юрид. лит., 1985. - 182 с.
38. Малиновский А.А. Злоупотребление правами налогоплательщика: сравнительно-правовые аспекты / А.А. Малиновский // Вестник МГИМО. – 2013. – № 2 (29). – С. 156–161.
39. Мальцев В. В. Социальная ответственность, уголовное право и уголовная ответственность / В. В. Мальцев // Правоведение. – 2000. – № 6. – С. 152–169.
40. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
41. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
42. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
43. Матузов Н. И. Социалистическая демократия как единство прав, обязанностей и ответственности личности / Н. И. Матузов // Советское государство и право. – 1977. – № 11. – С. 143–195.
44. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия: теоретические проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов : Изд. Саратовского ун-та, 1972. – 290 с.

45. Навроцький В. Правова визначеність і забезпечення її реалізації у кримінальному праві України [Текст] / В. Навроцький // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 2. - С. 59-67.
46. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
47. Нерсесянц В. С. Право в системе социальной регуляции: (история и современность). М.: Знание, 1986. - 63 с.
48. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. - 366 с.
49. Нерсесянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. - 423 с.
50. Ободовський О. Про призначення покарання неповнолітнім (на прикладі призначення покарання за крадіжку без обтяжуючих ознак) [Текст] / О. Ободовський // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 139-148.
51. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
52. Оксамытний В. В. Правомерное поведение личности / Оксамытний В.В.; Отв. ред.: Козюбра Н.И. - Киев: Наук. думка, 1985. - 175 с.
53. Оніщенко Н. М. Обізнаність в праві : деякі підходи до визначення [Текст] / Н. М. Оніщенко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 3-11.
54. Орзих М. Ф. Личность и право / (По изд.: М.-К., 1975) Предисл. С. В. Кивалова; вступит. статья автора. - О.: Юрид. л-ра, 2005. - 312 с.
55. Панкевич О. З. Підстави обмежування прав людини : філософсько-правовий аспекти [Текст] / О. З. Панкевич // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 141-150.
56. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
57. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. 2-е изд., доп. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 845 с.
58. Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. - чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А.Лукашева. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. - 573 с.
59. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А.Лукашевой. - М.: Издательство НОРМА, 2002. - 448 с.
60. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія / За ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка, О. В. Петришина та ін. - Х.: Право, 2007. - 248 с.
61. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.

62. Резнікова В.В. Зловживання процесуальними правами: господарсько-процесуальний аспект проблеми / В.В. Резнікова // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 124–137.
63. Семенюк О. Г. Актуалізація питання щодо суб'єкта злочину [Текст] / О. Г. Семенюк // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2016. - Вип. 73. - С. 433-447.
64. Сенчищев В.И. О понятии обременения права / В.И. Сенчищев // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2003. – № 5. – С. 97.
65. Сидорець, Б. В. Правомірність втручання держави у права людини в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Сидорець Божена Василівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 20 с.
66. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
67. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М.О. Стефанчук. – К., 2006. – 202 с.
68. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
69. Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Тарасишина; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2008. – 19 с.
70. Татаринцева Е. В. Правовое воспитание. / Е.В. Татаринцева. – Москва : Высшая школа, 1990. – 175 с.
71. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пер. с франц. Н. А. Садовского / Предисл. и комментарии Б. А. Старостина. М.: «Наука», 1987. - 240 с.
72. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
73. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
74. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
75. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
76. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
77. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.

78. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
79. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
80. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
81. Толстой Ю.К. К теории правоотношения / Ю.К. Толстой. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. – 88 с.
82. Тюріна О.В. Моральне та нормативне регулювання: аспекти співвідношення в сучасних умовах: матеріали постійно діючого науково-теоретичного семінару (25 березня 2014 року) – К.: НАВС. – 2014, С. 104-106.
83. Тюріна О.В. Правосвідомість та правова система: окремі аспекти співвідношення: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, держава: правовий вимір в сучасному світі» (27 лютого 2014 року) – К.: НАУ. – 2014, С. 111-113
84. Фромм Э. Здоровое общество // Психоанализ и культура: Избранные труды Карен Хорни и Эриха Фромма. М.: Юрист, 1995. - 623 с.
85. Фромм Э. Человек для себя / Пер. с англ. и послесл. ЛТ. А. Чернышевой. Минск: Коллегиум, 1992. - 253 с.
86. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Пер. с нем. Д. В. Складнева. СПб.: Наука, 2000. - 377 с.
87. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
88. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
89. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
90. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
91. Шишкіна Е.В. Зобов'язання держав щодо заборони поганого поводження з людиною // Держава і право. – Випуск 41. – С. 588-595.

Тема 8 Сучасні проблеми формування правосвідомості і правової культури

1. Структура і види суспільної правосвідомості.
2. Поняття, суть, основні ознаки та структура правової культури.
3. Поняття і суть правового нігілізму: причини і умови походження, форми і види.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю:

1. Що таке правосвідомість?
2. Дайте характеристику складовим елементам (рівням) правосвідомості - правовій психології та правовій ідеології.
3. Назвіть види правосвідомості за суб'єктами.
4. Як пов'язані поняття «культура» та «правова культура»?
5. Назвіть види правової культури.
6. Охарактеризуйте структуру правової культури суспільства.
7. Що є змістом правової культури особистості?
8. Перелічіть основні функції правової культури.
9. Охарактеризуйте категорію «професійна правова культура».
10. Як співвідносяться поняття «правове виховання» та «правова вихованість»?
11. Що таке правовий нігілізм?

Теми рефератів:

- Шляхи та засоби підвищення рівня правосвідомості.
- Шляхи та засоби подолання правового нігілізму в Україні.
- Особливості правосвідомості і правової культури народу України.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання:

Співвідношення і взаємозв'язок правової системи і суспільної правосвідомості. Суспільна правосвідомість як одна із абстрактних форм буття (існування) усних форм і видів права. Соціальна цінність і значення правосвідомості в правотворчості, у реалізації прав, свобод та обов'язків, у правомірній поведінці і діяльності, у зміцненні правового режиму (режиму законності) і правопорядку. Поняття, суть, структура і функції індивідуальної правосвідомості.

Правова культура особистості і її структурні елементи і компоненти. Професійна правова (морально-правова) культура особистості юриста, державних службовців. Правова культура суспільства. Правова субкультура і правова контркультура.

Формування правосвідомості і правової культури у процесі соціалізації, освіти і практичної правомірної діяльності. Поняття, суть і основні форми і види правового виховання населення: правова пропаганда, правова агітація, правова просвіта, правове навчання і юридичний всеобуч.

2. Підберіть матеріал із засобів масової інформації про проблеми правосвідомості і правової культури суспільства в Україні.

3. Виділіть основні завдання в галузі правового виховання громадян України і можливі шляхи їх вирішення.
4. Дайте змістовне обґрунтування і продемонструйте взаємозв'язок таких понять: «правовий менталітет», «правова культура», «правова свідомість», «правовий нігілізм», «правова профілактика», «правова культура посадових осіб», «правове виховання».
5. Як на Ваш погляд співвідносяться такі поняття «правові звичаї», «національні правові традиції», «національна правова культура», «правові цінності», «юридичні аксіоми».
6. Підготуйте есе на тему «Правова культура українського суспільства: стан і форми її підвищення»
7. Продовжуйте поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:
  - правосвідомість
  - правова психологія
  - правова ідеологія
  - культура
  - правова культура
  - правове виховання
  - правова вихованість
  - правовий нігілізм

Додаткова література:

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: НОРМА, 2002. - 608 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. - М.: Статут, 2000. - 256 с.
4. Алексеев С. С. Право: азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. - М.: Статут, 1999. - 712 с.
5. Андриюшко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Я. Андриюшко; кер. роботи В. В. Дудченко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
6. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
7. Берман Г. Дж Западная традиция права эпоха формирования / Г. Дж Берман; [пер. с англ. - 2-е изд.]. -М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.

8. Білий П.М. Правова держава і правова культура: взаємозв'язок та результативність // Право України. – 1997. – № 12.
9. Введение в Украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. - О.: Юрид. л-ра, 2009. - 768 с.
10. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
11. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
12. Волошенюк О.В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві : автореф. дис. канд. юрид. наук (12.00.01) / Університет внутрішніх справ. – Харків, 2000. – 18 с.
13. Ганзенко О.О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Олександр Олександрович Ганзенко. – Запоріжжя : Запорізький юридичний інститут МВС України, 2002. – 198 с.
14. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави. // Право України. - 2005. - № 4. - ст. 24-25.
15. Дмітрієнко І. В. Українська правова культура як нормативне небіологічне явище // Держава і право : зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 44. – С. 105–110.
16. Зайчук В.И. Дальнейшее совершенствование правового воспитания. – К., 1984. – 112 с. Менюк О.А. Формування правової культури підприємця: теоретичні та прикладні аспекти. – К. : Оріяни, 2001. – 172 с.
17. Ильин И. А. О сущности правосознания // Ильин И. А. Сочинения. В 10 т. / Сост., вст. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы. Т. 4. М.: Русская книга, 1993-1994. - 620 с.
18. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. - М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. - 510 с.
19. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства як соціокультурний феномен: філософсько-правова рефлексія: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 12.00.12 / Ю.Ю. Калиновський; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. - Х., 2010. - 36 с.
20. Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва: вплив на внутрішній стан : навч. посібник. – Київ, 1993. – 169 с.
21. Кистяковский Б. А. Философия и социология права. СПб.: Изд-во РХГИ, 1998. - 799 с.
22. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. - 480 с.
23. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
24. Кон И. С. Личность как субъект общественных отношений. М.: Знание, 1966. - 48 с.

25. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
26. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
27. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
28. Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України. // Право України. - 2008. - № 3. - ст. 122-125.
29. Лисогор В. Правова культура як елемент механізму реалізації прав і свобод громадян. // Підприємництво, господарство і право. - 2009. - № 5. ст. 19-21.
30. Лобода Ю. П. Правовая традиция украинского народа (феномен и объект общетеоретического дискурса). - Л.: Мир, 2009. - 280 с.
31. Макаренко Л. О. До проблеми формування правової культури в Україні. // Віче. - 2007. - № 18. - ст. 52-53.
32. Макаренко Л. О. Феномен культури у філософському дискурсі [Текст] / Л. О. Макаренко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2016. - № Вип. 73. - С. 32-46.
33. Макушев В. П. Правова та громадянська культури як різновид соціокультурних факторів з формування системи стримувань і противаг побудови громадянського суспільства. // Право і суспільство. - 2009. - № 3. - ст. 8-16.
34. Маличок К. Формування правосвідомості українців на етапі демократизації України // Підприємництво, господарство і право. – 2007. - №5. – С. 121-122.
35. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
36. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
37. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
38. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсисянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
39. Нерсисянц В. С. Право в системе социальной регуляции: (история и современность). М.: Знание, 1986. - 63 с.
40. Нерсисянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. - 423 с.
41. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
42. Орзих М. Ф. Личность и право / (По изд.: М.-К., 1975) Предисл. С. В. Кивалова; вступит. статья автора. - О.: Юрид. л-ра, 2005. - 312 с.

43. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинко, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
44. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. 2-е изд., доп. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 845 с.
45. Поляков А. В., Тимошина Е. В. Общая теория права: Учебник. - СПб.: Изд-во юрид. ф-та СПбГУ, 2005. - 472 с.
46. Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. - чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А.Лукашева. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. - 573 с.
47. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А.Лукашевой. - М.: Издательство НОРМА, 2002. - 448 с.
48. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія / За ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка, О. В. Петришина та ін. - Х.: Право, 2007. - 248 с.
49. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін. ; за ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьма-на, О.Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010. – 368 с.
50. Примуш М. В. Загальна соціологія: Навч. посіб. - К.: ВД «Професіонал», 2004. - 592 с.
51. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсисянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
52. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
53. Сафаров Р.А. Цели правового воспитания // Личности и уважение к закону. – М., 1979. – С. 165–166.
54. Семитко А. П. Правовая культура // Теория государства и права / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. - М. : Инфра. М-Норма, 1997. - С. 330-331.
55. Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс / Урал. Гос. Юрид. Акад. , гуманит. Ун-т. - Екатеринбург, 1996. - 313 с. Библиогр. : С. 299-312
56. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
57. Снігур І. Й. Правова культура в контексті реалізації прав громадян на участь у здійсненні державної влади. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. - 2005. - № 3. - с. 55-65.
58. Соціологія: Підручник для студ. вузів. / За ред. В. Г. Городяненка. - К.: ВД «Академія», 2003. - 560 с.
59. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
60. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. Т. 1. Элементный состав / В. М. Сырых. - М. : Юстицинфом, 2000. - 528 с.

61. Татаринцева Е. В. Правовое воспитание. / Е.В. Татаринцева. – Москва : Высшая школа, 1990. – 175 с.
62. Татаринцева Е.В. Правовое воспитание: методология и методика. – М., 1990. – 179 с.
63. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
64. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
65. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
66. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
67. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
68. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
69. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
70. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
71. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
72. Фібула М. М. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вузів. - К.: ВД «Академія», 2000. - 544 с.
73. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Пер. с нем. Д. В. Скляднева. СПб.: Наука, 2000. - 377 с.
74. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
75. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
76. Черкас М. Є. Чинники, що впливають на формування правосвідомості в Україні [Текст] / М. Є. Черкас // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 172-182.
77. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
78. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.

ІІІ. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Теорія держави і права як система знань про основні та загальні закономірності держави і права, її мета і завдання.
2. Методологія теорії держави і права та її роль у пізнанні державно-правових явищ.
3. Значення теорії держави і права в сучасних умовах розвитку суспільства.
4. Актуальні проблеми визначення сутності та місця загальної теорії держави і права в системі наук взагалі та соціальних зокрема.
5. Основні проблеми наукового дослідження державно-правової дійсності на сучасному етапі.
6. Суспільство, його поняття і структура.
7. Теорія правової держави і теорія соціальної держави та їх органічне поєднання на сучасному етапі розвитку цивілізації.
8. Основні принципи і характеристики правової держави.
9. Поняття соціальної держави, її співвідношення з правовою державою.
10. Теоретичні і практичні проблеми формування соціально-правової держави.
11. Причини й умови виникнення держави і права.
12. Основні теорії походження держави і права, їх переваги і недоліки: теологічна теорія, договірна, патріархальна, патримоніальна, теорія завоювання (насильства), марксистська, органічна, космічна та інші.
13. Об'єктивні і суб'єктивні причини різноманіття існуючих концепцій держави.
14. Основні підходи до розуміння сутності держави, плюралізм в розумінні і визначенні держави.
15. Поняття сутності держави як соціально-політичного явища.
16. Основні ознаки держави як соціально-політичного явища.
17. Типологія держав: теоретичні основи і значення.
18. Функції держави: визначення, сутність, ознаки.
19. Функції сучасної української держави: стан та тенденції розвитку.
20. Поняття форми держави.
21. Форма правління: поняття, види, ознаки.
22. Сучасні монархії та республіки.
23. Унітарні держави та їх види.
24. Поняття і види автономії.
25. Федерації та їх види.
26. Конфедерація, імперія, співдружність.
27. Державний (територіальний) устрій: поняття, види, ознаки.
28. Поняття та суть державно-правового режиму.
29. Різноманітність форм сучасних держав та її причини.
30. Право і праворозуміння: методологічні підходи.

- 31.Право та мораль: спільні риси, відмінності, взаємодія, протиріччя.
- 32.Правові та корпоративні норми: спільне та відмінне.
- 33.Розуміння сутності права у світовій і вітчизняній юриспруденції.
34. Поняття права: ознаки, зовнішні форми, функції.
35. Поняття принципів права, їх класифікація.
36. Поняття правового регулювання суспільних відносин.
37. Механізм правового регулювання суспільних відносин.
38. Соціальна цінність і призначення права в суспільстві і державі.
39. Правова система: поняття та структура.
40. Загальна характеристика основних правових систем сучасності.
41. Закріплення загально-соціальних та спеціально-юридичних принципів права в Конституції України.
- 42.Загальна характеристика джерел права.
- 43.Нормативно-правові акти як основні джерела права: класифікація, особливості, проблеми.
- 44.Правовий звичай та правовий прецедент: теоретико-правовий аналіз та значення для України.
- 45.Правотворчість: співвідношення теорії та практики.
- 46.Юридична техніка та її значення для правотворчості.
- 47.Нормотворча техніка: поняття, елементи, види.
- 48.Прогалини в праві: умови виникнення та шляхи подолання.
- 49.Застосування права і правових норм як особлива форма реалізації права.
- 50.Застосування норм права та його місце в процесі їх реалізації, суб'єкти застосування норм права.
- 51.Поняття, суть і види тлумачення норм права.
- 52.Поняття і суть офіційного тлумачення норм права і законодавства (аутентичне, нормативне, казуальне, делеговане).
- 53.Суб'єкти тлумачення: державні та недержавні організації, посадові особи, громадяни.
- 54.Застосування права і правових норм за аналогією закону і аналогією права.
55. Правовий статус особи: його поняття, структура і класифікація.
56. Гарантії прав і свобод особи та їх класифікація.
57. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина: теорія і практика
- 58.Поняття і характерні ознаки громадянського суспільства.
- 59.Держава та політичні партії в політичній системі громадянського суспільства.
- 60.Місце і роль політичних партій, рухів і громадянських організацій у політичній системі.
- 61.Політичні партії: правове регулювання статусу та діяльності.
- 62.Місце і роль Церкви і релігійних конфесій у політичній системі.
- 63.Нормативно-правові основи функціонування політичної системи держави і суспільства.
- 64.Становлення громадянського суспільства в Україні: проблеми і шляхи їх вирішення.

65. Демократичні форми і методи управління державою і суспільством.
66. Основні тенденції розвитку демократії в Україні та інших країнах.
67. Право, особистість і поведінка: теоретико-методологічні та практичні проблеми.
68. Поняття і суть правомірної поведінки особи.
69. Поняття, основні ознаки та суть правопорушень.
70. Класифікація або види правопорушень за формами права і галузями права і законодавства.
71. Склад правопорушення – суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона і об'єктивна сторона правопорушення.
72. Поняття і види кримінальних злочинів – як особливий вид правопорушень.
73. Поняття осудності і неосудності.
74. Форми і види вини правопорушника.
75. Поняття, основні ознаки і принципи юридичної відповідальності громадян, юридичних осіб, органів державної влади.
76. Обставини і підстави звільнення від юридичної відповідальності.
77. Основні стадії юридичної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.
78. Поняття і суть презумпції невинуватості як юридична гарантія законності і правопорядку, прав і свобод громадян.
79. Загальна теоретико-правова характеристика законності.
80. Гарантії законності: поняття, система і форми реалізації.
81. Поняття, ознаки і структура правопорядку.
82. Структура і види суспільної правосвідомості.
83. Поняття, суть, структура і функції індивідуальної правосвідомості.
84. Поняття, суть, основні ознаки та структура правової культури.
85. Правова культура особистості і її структурні елементи і компоненти.
86. Професійна правова (морально-правова) культура особистості юриста, державних службовців.
87. Поняття і суть правового нігілізму: причини і умови походження.
88. Поняття, суть і основні форми і види правового виховання населення: правова пропаганда, правова агітація, правова просвіта, правове навчання і юридичний всеобуч.
89. Загальнотеоретична характеристика глобалізації як сучасного цивілізаційного явища.
90. Вплив глобалізації на національні інститути держави.

IV. ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, прав, конструкції та наук, концепції): Навч. посіб. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. - К.: Юрінком інтер, 2008. - 400 с.
2. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / За ред. Копейчикова В. В. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - 320 с.
3. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних навчальних закладів / М.В.Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
5. Кельман М. С., Мурашин А. Г. Общая теория государства и права: Учебник. - К.: Кондор, 2006. - 477 с.
6. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права: Підручник. – Львів: «Новий Світ-2000», 2003. – 584 с.
7. Колодій А.М., Копейчикова В.В., Лисенков С.Л., Пастухов В.П., Сумін В.О., Тихомиров О.Д. Теорія держави і права. – К.: «Юрінформ», 1995. – 192 с..
8. Котюк В. А. Общая теория государства и права: Учебное пособие. - К.: Атика, 2005. - 592 с.
9. Кравчук М.В. Теорія держави і права : (опорні конспекти) : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Кравчук ; Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний економічний університет, Юридичний факультет, Кафедра теорії та історії держави і права. - Тернопіль : ТНЕУ, 2016.- 523 с.
10. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
11. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
12. Марченко М.Н. Теория государства и права. Учебник. Издание второе, переработанное и дополненное. – М.: ООО «ТК Велби», 2002. – 640 с.
13. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. Отв. ред. проф. М. Н. Марченко.
Том 1. - М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
Том 2. - М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
Том 3. - М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
14. Общая теория государства и права: Учебное пособие / Под ред. В. В. Копейчикова. - М.: Интер, 1998. - 320 с.
15. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посіб. - Вид. 10-те, доп. - Львів: Край, 2008. - 224 с.
16. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / О. Ф. Скакун. - Х. : Эспада, 2007. - 840 с.

17. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахів-ців з інформ. безпеки / [О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін.] ; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. – Київ : Кондор-Видавництво, 2016. – 332 с.
18. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до держ. іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова ; за заг. ред. О. В. Петришина. – 5-те вид., допов. і змінене. – Х. : Право, 2016. – 198 с.
19. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник /За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
20. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.